

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ
ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΙΣ ΤΗ: 30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1913

ΕΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ:

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ. ΣΑΡΡΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΑΥΤΗ

(ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΤΥΠΟΙΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΓΕΡΑΡΔΩΝ

—
1914

*Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ
ἀγιοτάτῳ Κεραίῳ Ἀδελφῷ
μετ' ἱερατικῆς ἀνάστασης, ἡμεῖς ἐξέταξεν
D. Macez*

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ
ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΙΣ ΤΗ: 30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1913

ΕΝ ΤΗ: ΜΕΓΑΛῃ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛῃ:

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ. ΣΑΡΡΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΑΥΤῃ.

(ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΤΥΠΟΙΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΓΕΡΑΡΔΩΝ

—
1914

SISMANOGLIO

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ
ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΙΣ ΤΗ 30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1913

ΕΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ. ΣΑΡΡΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΑΥΤΗ

Σεβασμιώτατοι Ἱεράρχαι,
Ἐπίτιμοι τῆς Σχολῆς Ἐφοροί,
καὶ ἡ λοιπὴ φιλόμουσος δμήγυρις,

Δικαίως ἄγουσι σήμερον ἐπὶ τῇ σεπτῇ μνήμῃ τῶν Τριῶν
μεγάλων Διδασκάλων καὶ Ἱεραρχῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλη-
σίας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα λαμπρὰν καὶ χαρομόσυνον
ἐορτὴν, ἧς εἰκότως καὶ καθηκόντως συμμετέχει προεξάρχουσα
ἡ μεγαλώνυμος αὕτη Σχολή, ἡ προσβυγενὴς τῆς Μεγάλης
τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας θυγάτηρ, ἧς ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἡ
ἀνέσπερος πνευματικὴ τοῦ Γένους λαμπάς, τὸ χάσμα καὶ
ἐγκαλλώπισμα αὐτοῦ. Καὶ δικαίως καθιερώθη ἀπὸ χρόνων ἀρ-
χαίων ἡ σημερινὴ ἐορτὴ ὥστε μεγάλη χριστιανικὴ πανήγυρις
καὶ ὡς ἐορτάσιμος τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡμέρα. Διότι
ἐν τῇ ζητήσῃ τῆς σοφίας, ἀνθρωπίνης τε καὶ θείας, οἱ Τρεῖς
μεγάλοι Ἱεράρχαι ἐκπροσωποῦσι κατ' ἐξοχὴν τὸν ἀρμονικὸν
συνδυασμὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι
οἱ ἀγιώτατοι οὗτοι πατέρες, ἔμπλεοι ἐνθέου καὶ φιλοχρίστου
ζήλου, ἐμβαπτισθέντες εἰς τὰ καλλίχροα νάματα τῶν Ἑλλη-

νίδων Μουσῶν, συνεκέντρωσαν καὶ συνήρμισαν ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτῶν διανοίᾳ σύμπασαν τὴν τε θύραθεν καὶ ἱερὰν παιδείαν, ἀναδειχθέντες οὕτω μέγιστοι ἱεροφάνται καὶ τελεσιουργοὶ νέου πνευματικοῦ κόσμου, ἀποτόκου τῆς θείας τοῦ Ἰησοῦ θρησκείας καὶ τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τῆς συνδέσεως καὶ συναδελφώσεως τῶν δύο τούτων ὑπερφύων δυνάμεων, τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, λαχὼν τῆς μεγάλης τιμῆς ὅπως ἀπὸ τοῦ σεμνοῦ τούτου βήματος εἶπω τὸν νεομοσμένον λόγον, ἐπικαλοῦμαι τὴν ὑμετέραν ἐπιείκειαν πρὸς συνοπτικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος διὰ μέσον τῶν αἰώνων πρὸς σκιαγραφίαν ἀδρομερῆ καὶ ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν, καὶ δὴ τῆς αἰδίου καὶ παγκοσμίου αὐτοῦ σημασίας καὶ δυνάμεως.

*
**

Ποῦ, πότε καὶ πῶς ἔσχεν ὑπόστασιν καὶ διεπλάσθη ἡ προνομιούχος Ἑλληνικὴ διάνοια, ὁ πολυῦμητος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τὸ ἐκπλήσσον τὸν κόσμον Ἑλληνικὸν θαῦμα; Τίνες ποτὲ ὑπερφυεῖς καὶ μυστηριώδεις τῆς φύσεως δυνάμεις, τίνες θαυμάσιαι τῆς θείας προνοίας βουλαι ἐδημιούργησαν ἐν τῷ κόσμῳ τὸ ἀειθαύμαστον Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ φωτίζον ἕκτοτε σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὸ ἐξημερῶσαν τὴν βαρβαρότητα, τὸ παρασκευάσαν τέλος τὸν θρίαμβον τῆς λευκῆς φυλῆς κατὰ τῶν ἀπειραρίθμων πληθῶν τῶν ἄλλων φυλῶν;

Δύο τῶν διαπρεπεστάτων ἱστορικῶν τοῦ λήξαντος αἰῶνος, οἱ Γερμανοὶ Κάρολος Ὀδοφρεΐδος Μύλλερ καὶ Ἐρνέστος Κούρτιος, ἔδογματίωσαν ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι ἀπαύγασμα τῆς ἀντιζηλίας καὶ διαπάλης δύο ἐθνικῶν στοιχείων, τῶν Δωριέων καὶ τῶν Ἰόνων, οἵτινες, κατ' αὐτούς, ἀπετέλεσαν σύμπασαν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα.

Καὶ ὁ μὲν Μύλλερ διετύπωσε τὴν Δωρικὴν αὐτοῦ θεωρίαν οὕτως: «Ὁ Δωριεύς, θεοσεβής, ἐνάρετος, σοβαρὸς, ὑμνωδός, ἰδρυτὴς χρηστηρίων, καλὸς στρατιώτης, καλὸς πολίτης, γενναῖος ἀμύντωρ τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ πιστὸς φύλαξ τῶν παραδόσεων, ἐγένετο ὁ ἱεροφάντης πάσης σοφίας. Ἡμέραν τινὰ ὄφθη κατερχόμενος ἐκ τῶν ὄρεων τῆς Θεσσαλίας ὁ θεῖος οὗτος λαός, ὅστις ἐβάδιζεν ὀπισθεν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπὸ τοὺς ἦχους τῆς λύρας. Γαλήμιος καὶ περικαλλῆς, λευκὰ περιβεβλημένος ἐνδύματα, ἐκόμιζε τὰ μεγάλα ἱερά, ἅτινα εἶχον ἐμπνεύσει εἰς αὐτὸν οἱ ἐπὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ Ὀλύμπου κατοικοῦντες θεοί. Ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου Σινᾶ κατέρχονται, πολλοὺς τελοῦντες ἐν τῷ μεταξὺ σταθμούς, οἱ Δωριεῖς, διευθυνόμενοι πρὸς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἔνθα καθιδρύνουσι τὸν ἱερὸν αὐτῶν βωμόν, ὅστις ἀποβαίνει βωμὸς Πανελλήμιος, τοὺς Δελφούς, εἰτα πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἔνθα ἐδραιοῦνται περὶ τὴν ἑαυτῶν μητρόπολιν, ἧτις ἀποβαίνει μητρόπολις Πανελλήμιος, τὴν Σπάρτην... Ἀφ' οὗ χρόνου καὶ ἐφ' ὅσον χρόνον ὑπῆρξε Σπάρτη, ὑπῆρξε καὶ Ἑλλάς».

Ὁ δὲ Κούρτιος ἀπένειμε τοῖς Ἰωσι τὴν ἰδιάζουσαν πνευματικὴν τῆς Ἑλλάδος ἀνάπτυξιν ὡς ἐξῆς: «Τὸ δημιουργῆσαν τὴν Ἑλλάδα ἦτο οὐχὶ ὁ πρὸς τὴν παράδοσιν σεβασμὸς, οὐχὶ ὁ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἔρως, ἀλλ' ἡ ἀέναος τῶν ἰδεῶν κίνησις, ἡ τῶν εἰρηρικῶν τεχνῶν θεραπεία, μάλιστα δὲ ἡ κατὰ θάλασσαν ἐμπορία, ἡ στρέψασα καὶ διοχετεύσασα πρὸς τὰς Ἀθήνας, τὴν ἀληθῆ ταύτην Πανελλήμιον προτεύουσαν, πάσας τὰς τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς σκέψεως συναλλαγὰς. Ἑλλάς δὲν εἶναι τὰ ὄρη καὶ αἱ κλεισταὶ κοιλάδες, τὰ λήια καὶ οἱ ἐλαιῶνες, ἀλλ' ἡ θάλασσα καὶ αἱ νῆσοι αὐτῆς, τὸ ἐλεύθερον Αἰγαῖον πέλαγος καὶ οἱ ἀναπεπταμένοι λιμένες αὐτοῦ, ἡ θάλασσα ἡ πάντοτε ἄδουσα, αἱ νῆσοι αἱ πάντοτε μειδιῶσαι, καὶ οἱ Ἰωνικοὶ στόλοι οἱ ἀπὸ λιμένος εἰς λιμένα πρὸς ἀφύ-

πνισιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς χαρᾶς θαλασσοδρομοῦντες. Ὁ ναυτίλος τῆς Ἰωνίας γῆς ἐκυρίευσε τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ μετεποίησεν εἰς Ἑλλάδα. Ταλαντευόμενος ἐπὶ τῶν κυμάτων τούτων, ἐγκαθιστάμενος ὅτε μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς, ὅτε δὲ ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν ἀκτῶν τούτων, νῦν μὲν Ἀσιάτης, νῦν δὲ Εὐρωπαϊός, πολίτης τῆς Μιλήτου ἢ πολίτης Ἀθηναῖος, ὁ Ἴων ἐλθὼν τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας ἐγκατέστη προσκαίρως ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀτικῆς, εἶτα δ' ἐπέστρεψε πρὸς τὰς νήσους καὶ τοὺς πορθμοὺς τῆς Ἀσίας, σύμπας δ' ὁ βίος αὐτοῦ δύναται νὰ εἰκονισθῇ ὑπὸ τετραχόρου ἀδιακόπου μετὰ προχωρήσεων πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ μετὰ ὀρθμικῶν ὀπισθοχωρήσεων πρὸς τὴν Ἀσίαν».

Ἄλλ' ἢ Δωρικὴ καὶ Ἰωνικὴ θεωρία τῶν διασήμεων τούτων ἱστορικῶν δὲν ἐρμηνεύει καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· διότι ἡ τῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων ἐμφάνισις δὲν ὑπερβαίνει τὴν ἀκμὴν τοῦ Ὀμηρικοῦ ἔπους, ἢ μόλις δύναται ν' ἀνέλθῃ εἰς χίλια πρὸ Χριστοῦ ἔτη. Γνωστοῦ δ' ὄντος ὅτι ἡ τῶν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων ἱστορία ἀνέρχεται μέχρι τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, τί ἦσαν οἱ Ἕλληνες πρὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ αἰῶνος καὶ ὁποῖον τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα πρὸ τῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων;

Περὶ τούτου οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι εἶχον δύο δοξασίας. Καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος οἱ λογιώτατοι τοῦ Ἔθνους, ἐρευνῶντες τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἐγνωμάτενον ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος προῆλθεν ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, ἧς ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτοψίας, ἄλλοι δ' ἐκ φημηγοριῶν εἶχον γνωρίσει τὰ βασιλεία καὶ τὰ παμπάλαια γιγαντώδη μνημεῖα, ἰδίᾳ τὰς Αἰγυπτιακὰς πυραμίδας, καὶ εἶχον ἀκούσει τοὺς θρύλους. Ἐκεῖθεν, κυρίως δ' ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Φοινίκης, διὰ τοῦ Δαναοῦ καὶ τοῦ Κάδμου καὶ ἄλλων, ἐπίστευον ὅτι ἦλθον τὰ πρῶτα σπέρματα τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει

εἰς τοὺς Πελασγούς, τοὺς ὄρεσιβίους καὶ ἀγροδιαίτους τούτους Προέλληνας. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐντυπώσεων καὶ παραδόσεων τούτων διετέλουν οἱ πολυμαθέστατοι τῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Στράβων. Τὰς δοξασίας ὅμως ταύτας ἀπέκρουε τὸ λαϊκὸν φρόνημα, ἰδίᾳ ὅτε εἶχε συντελεσθῇ ἡ λαμπρότης τοῦ Ἔθνους διὰ τῆς ἀκμῆς τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πολεμικῶν κατακτήσεων, μετὰ φιλοτιμίας δ' ἔθνικῆς ἠμιλλῶντο ἕκασταχοῦ οἱ ἱστοριογράφοι, μετὰ τοὺς Μακεδονικοὺς μάλιστα χρόνους, ν' ἀποδείξωσι γηγενῆ καὶ αὐτοφυῆ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀκμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐν πᾶσιν ὑπεροχὴν αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν δύο τούτων δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ νεώτεροι σοφοὶ ἀπεδέξαντο τὴν πρώτην, τὴν τοῦ Θουκυδίδου καὶ Στράβωνος, ἧτις δικαίως θεωρεῖται ὡς μᾶλλον ἀξιόπιστος, ὅτι δηλαδὴ ἐξ Ἀνατολῶν ὠρμήθη ἡ πρώτη ἀνάπτυξις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης ταύτης προσηνέχθησαν βραδύτερον, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ πορίσματα τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν Ἰαπετικῶν ἢ Ἰνδενρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καθ' ἃ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἀκρότατον ἄνθος τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἰαπετικοῦ δένδρου, οὗ αἱ μὲν ρίζαι ἐκρύπτοντο ἐν τῇ μυστηριώδει τοῦ Γάγγου γῆ, οἱ δὲ κλάδοι ἐξηπλοῦντο εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἀναμφήριστος συγγένεια τῶν γλωσσῶν ἐκείνων μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς ἤγαγον εἰς τὸ λίαν ἀμφίβολον συμπέρασμα ὅτι ὑφίσταται καὶ συγγένεια καταγωγῆς καὶ πολιτισμοῦ μεταξὺ τῶν λαλούντων ταύτας λαῶν. Κατόπιν ὅμως νεωτέρων μελετῶν μετεβλήθησαν αἱ τοιαῦται θεωρίαι, σχολὴ δ' ὅλη γλωσσολόγων ἰσχυρίζεται ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ὅλως ἀντιστρόφως, ἐκ τῆς κεντρικῆς ἢ ἀνατολικῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν ἤρξατο ἡ διάδοσις τῶν γλωσσῶν τούτων. Αἱ δ' ἀποκαλυπτικώταται ἀνασκαφαὶ πρῶτον μὲν τοῦ Σλίμαν, εἶτα δὲ τοῦ Δαϊρπεφελδ, ἐν Τροίᾳ, Τίρυνθι, Μυκῆναις καὶ Ὀρχο-

μενῶ, δι' ὧν ἐξηρέχθησαν εἰς φῶς τοσοῦτοι ἐκπληκτικοὶ ἀρχαιολογικοὶ θησαυροὶ τοῦ Τρωϊκοῦ καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, τέλος δὲ καὶ αἱ τοῦ Ἑβανς ἐν Κνωσῶ τῆς Κρήτης, προκαλέσασαι ὡς εἰκὸς ποικίλας συζητήσεις, ἐπανήγαγον τοὺς ἀρχαιολόγους εἰς τὰς δύο ἀντιφατικὰς θεωρίας τῶν ἀρχαίων, καὶ ὑπ' ἄλλων μὲν ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ Ἑλλάς ὀφείλει τὸ πᾶν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπ' ἄλλων δὲ ὅτι ὀφείλει τὸ πᾶν εἰς ἑαυτήν.

Οὕτως, οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου, διαπρεπῆς Γάλλος συγγραφεὺς, ὁ Jules Bois, ἔγραφεν: «Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κρήτης, αἵτινες ἀπεκάλυψαν ἡμῖν τὸν ναὸν τοῦ Μίνως, τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἀριάδνης καὶ τοσοῦτους ἄλλους θησαυροὺς κοιμωμένους ἐν τῇ λήθῃ, ἔχομεν τὸ ἀναμφισβήτητον τεκμήριον, ὅτι ἡ Κρήτη ἐξεπολίτισε τὴν Ἑλλάδα. Καὶ πράγματι ἡ Κρήτη ὑπῆρξεν ἡ κοινὴ πολιτισμοῦ, ὃν ὁ σοφὸς γεροϋσιαστὴς Μοσὸ ἀπεκάλεσε μεσογειακὸν πολιτισμόν, ἀκμάσαντα ὀλόκληρον τρισημιετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, καὶ οὗ τὰ ἴχνη ἀνευρίσκομεν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου καὶ ἐν Ἀλικάντη, ἐν Ἀκράμαντι, ἐν Καρχηδόνι. Πρὸ τούτου ἐπιστεύετο τὸ ὑπὸ τοῦ Ῥενὰν ἀποκληθῆν Ἑλληνικὸν θαῦμα. Καὶ ὁμως δὲν ἔχει οὕτως ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους ἀποτελεῖ πραγματικὴν καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν, καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ λέγωμεν ἀπὸ τοῦ Μίνως, ὡς λέγομεν ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἢ ἀπὸ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὅστις ἐπιστεύετο ὅτι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσσυρίας, εἶναι τὸναντίον καθ' ὀλοκληρίαν ἀυτόχθων, ἀπὸ τῆς Κρήτης δὲ προῆλθον οἱ θεοὶ του, τὰ μυστήριά του, αἱ πρῶται τέχναι καὶ ὁ πολιτισμὸς του».

Ἐν τούτοις θὰ παραμένῃ ἔγκυρος, ἴσως δὲ καὶ ἀδιάσειστος, ἡ γνώμη τῶν ἀρχαίων σοφῶν, καθ' ἣν ἐξ Ἀνατολῶν ἦλθεν ἡ πρώτη ὄθησις εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τοσοῦτον ἐκπάλως εἰτα γιγαντωθέντος Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἀρξαμένη ἡ διαμόρφωσις αὕτη ἀπὸ τῆς μακαρίας Κύπρου, ἐνθα τὸ πρῶτον ἐσιάθμευσαν οἱ Φοῖνικες, καὶ τῆς ἡλιολούστου Ῥόδου, ἐνθα μετεστάθμευσαν, λαμπρῶς ἐξεδηλώθη ἐν τῇ μυροβόλῳ λεκάνῃ τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἀριστοτόκῳ Κρήτῃ, ἐν τῇ ὀλβίᾳ Χίῳ, ἐν τῇ εὐώδει Σάμῳ, ἐν τῇ ἐρασμίᾳ Λέσβῳ καὶ ταῖς ἄλλαις θελκτικαῖς νήσοις καὶ γοητευτικαῖς ἀκταῖς τῆς τε Μικρασιατικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς γῆς, ταῖς περικρασπεδουμέναις ὑπὸ τοῦ πολυθελγήτου τούτου πελάγους. Ἐνταῦθα, καθ' ἃ λέγει καὶ ὁ προμνησθεὶς σοφὸς Ἑρνέστος Κούρτιος [ἐν ἀρχῇ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἣν γλαφυρώτατα, ὡς γνωστὸν, ἐξηλλήρυσεν ὁ ἐφάμιλλος ἐκείνῳ ἡμέτερος ἱστορικὸς κ. Σ. Λάμπρος], «ἐν ἅπασιν τοῖς χρόνοις ὤκησαν οἱ αὐτοὶ λαοὶ κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας (τοῦ Αἰγαίου) καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Πριάμου ἐκράτησαν ἐν ἑκατέρῳ αὐτῶν αἱ αὐταὶ γλῶσσαι καὶ ταῦτα ἦθη... Καθ' ἃ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ κυμάτωσις κυλινδεῖται ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας μέχρι τῆς Σαλαμίνας, οὕτως οὐδέποτε κίνησις τις λαῶν κατέλαβε τὴν ἑτέραν τῶν ἀκτῶν χωρὶς νὰ μεταφνευθῇ καὶ ἐπὶ τὴν ἄλλην. Καὶ ἐχώρισε μὲν πολιτικὴ αὐθαιρεσία ἐν τε ἀρχαίοις καὶ νέοις χρόνοις ἀπ' ἀλλήλων τὰς ἐναντι ἀλλήλων κειμένας παραλίας, καὶ μετέβαλεν εἰς σύνορα κρατῶν εὐρύτερας μεταξὺ τῶν νήσων ὑγρὰς κελεύθους, ἀλλὰ πᾶς τοιοῦτος χωρισμὸς ἔμεινεν ἐξωτερικὸς καὶ οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ διαζεύξῃ ὅτι ἡ φύσις εὐκρινέστατα προώρισεν ὡς θέατρον μιᾶς κοινῆς ἱστορίας».

*
**

Ἔστωσαν λοιπὸν ἐξ Ἀνατολῶν τὰ πρῶτα ζώπυρα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐξ Ἀνατολῶν ὁ ἔμπορος τῆς Φοινίκης, ὁ ἀποδημητὴς τῆς Αἰγύπτου, ἐν χρόνοις παλαιστάτοις μετήνεγκον εἰς τὰς Ἑλληνίδας νήσους καὶ χώρας μετὰ τῶν προϊόντων αὐτῶν καὶ τὰ πρῶτα σπέρματά τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ'

ὁποῖός τις ὑπῆρξεν ὁ πολιτισμὸς ἐκεῖνος; Ἦτο βεβαίως παχυλὸς καὶ ἀκατέργαστος. Ἡ Ἀνατολή εἶναι μεγάλη τις ἀχλύδουσα καὶ δυσξύνβλητος Σφίγξ. Ἀπὸ τοῦ ἰσοθέου αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ ἐσχάτου τῆς κοινωνίας ἀποκλήρου οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἔρχεται, ποῦ βαδίζει, τίνα προορισμὸν ἔχει. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυριαρχεῖ τὸ μυστήριον ἐν πᾶσιν. Ὁ ἄνθρωπος στερεῖται βουλήσεως, αὐτενεργείας καὶ λογισμοῦ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ τυγχάνει ἄγνωστος ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως καὶ ἡ ἀδέσμευτος τῆς ἀληθείας ἀναζήτησις. Ὑπὸ τὸν ἀκτινοβόλον ὅμως καὶ ἀεὶ μειδιῶντα οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ πολυθελγήτρῳ αὐτῆς φύσει, ὁ στοιχειώδης ἐκεῖνος πολιτισμὸς λαμβάνει ὅλως ἄλλοίαν ὑποτύπωσιν καὶ ἐξελίσσεται εἰς ἀνέφικτον ἐξιδανίκευσιν. Ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀχλὺς διασκεδάννυται, τὸ μυστήριον λύεται. Γεννᾶται τὸ φῶς. Ὁ οὐρανοβάμων Προμηθεὺς ἀποκαλύπτει τὸ πῦρ καὶ τὸ φῶς τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ἀθρώπους καὶ ἡ μαντικὴ Πυθία ἐκ τοῦ Πανελληνίου Δελφικοῦ βωμοῦ ἀνακράζει τὸ « γνῶθι σαυτὸν ». Καὶ ὄντως ἡ γνῶσις θαυματουργεῖ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στερεώματι. Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα « ἐπόμενον τῷ λόγῳ οἷ ἂν ἄγῃ ἡμᾶς », κατὰ τὴν ὄψιν τοῦ θεοῦ Πλάτωνος, εὐρίσκει καὶ ἀνυπερβλήτως τελειοποιεῖ τὰς αἰωνίους ἰδέας τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐμφυσᾷ ψυχὴν εἰς τὸν λόγον, καὶ διαπλάσσει ἀρστοιτεχνικῶς ἐκ τῆς τραχείας τῶν Προελλήνων διαλέκτου τὴν ἀθάνατον Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὸ ἐνιαῖον ἐν τῇ ἐνρῦθμῳ αὐτοῦ διαλεκτικῇ ποικιλίᾳ, τὸ λεπτεπιλέπτου παραστατικότητος καὶ ἀγαστῆς τελειότητος πρῶτον τοῦτο καὶ ὑπέριστατον καλλιτέχνημα τῆς δημιουργικῆς του δυνάμεως.

« Δικαίως ἐπαίρονται οἱ Ἑβραῖοι — λέγει σοφὸς Γαλάτης, ὁ V. Berard — ἐπὶ τῷ ὅτι ἔδωκαν εἰς τὸν κόσμον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δοὺς ὅμως τὸν ἀνθρώπινον λόγον, τὸν ἐρμηνεύοντα καὶ ἀποδείκνυντα, τὸν βεβαιοῦντα καὶ πείθοντα, τὸν ἀναλύοντα καὶ συντιθέντα, τὸν ὑπολογίζοντα καὶ τεκμηριοῦντα, τὸν συζητοῦντα

καὶ ἀνασκευάζοντα, ὑπῆρξεν ὁ Ἕλληνας ὁ Ἕλληνας ὅστις φαίνεται ὅτι εἶχε ψελλίσει αὐτὸν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ κοιτίδι καὶ ὅστις ἐξεφώνησεν αὐτὸν καθαρὸν καὶ ἐλεύθερον ἅμα τῇ ἠρωϊκῇ αὐτοῦ ἦβῃ... Ἐὰν θεωρήσωμεν πρὸς στιγμὴν τὰ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ λαοῦ—λέγει ὁ αὐτὸς—συμφανεστάτον ἀποβαίνει, ὅτι οἱ τῶν νεωτέρων χρόνων κατακτηταὶ καὶ ἐφευρεταὶ οὐδὲν σημαίνουνσιν ἀπέναντι τοῦ ἐκλεκτοῦ ἐκεῖνου λαοῦ, ὅστις πρῶτος αὐτὸς κατεκτήσατο τὴν περὶ ἀμεταθέτων καὶ ἀναλλοιώτων ἐν τῷ σύμπαντι νόμων γνῶσιν καὶ ἐφεῦρε τὰ φῶτα τοῦ συλλογισμοῦ. Ἀπέναντι τῆς δημιουργίας ταύτης τοῦ λογικενομένου προφορικοῦ καὶ ἐνδιαθέτου λόγου, πάντα τὰ λοιπὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα ἐπισκιάζονται καὶ μονοτονίᾳ ἐξαφανίζονται ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ καθυποτάξαν τὸν κόσμον λογικὸν τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑυρωπαϊκῶν λαῶν ἀποτελεῖ ἀκτῖνα μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκεῖνου φωτός ».

Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐμβάλλει ζωὴν καὶ κίνησιν εἰς τὴν νωθρὰν ὕλην, εἰς τὸν λίθον καὶ εἰς τὸ μέταλλον, καὶ ἐπισπᾶται τῶν μετέπειτα αἰώνων τὴν ἀληθῆ λατρείαν καὶ τὸν διηρηκῆ θαυμασμόν. Πᾶν ὅ τι ἦλθεν ἐξ Ἀνατολῶν ἀκαμπτοῦ καὶ τραχὺ μεταμορφοῦται καὶ ἐξαισίως διατυπῶνται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ γόησσα τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ἔρωτος θεά, ἡ Οὐρανία τῆς Ἑλλάδος Ἀφροδίτη, ἐν Ἀνατολῇ ἦτο ἐστερημένη τῶν μαγικῶν αὐτῆς θελγήτρων, ἅτινα περιεβλήθη μόνον ὅτε ὁ ἠδύπνους Ἑλληνικὸς Ζέφυρος προσώρμισεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἐρασμίους Ἑλληνικοὺς αἰγιαλοὺς. Naί, εὐθὺς ὡς ἐπάτησε τοὺς ἀβροὺς πόδας της ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς ἐναλίου Κύπρου, ἀναδυομένη ἐκ τῶν μαλακῶν τῆς θαλάσσης ἀφρῶν, τὴν ὑπεδέχθησαν αἱ χαριτόβρυτοι Ἑλληνίδες Ὠραι, αἵτινες, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τῶν Ὀμηρικῶν Ὑμνων ποιητὴν, ἀφοῦ τὴν περιέβαλον δι' ἀμβροσίον ἐνδυμάτων καὶ ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς ἀθανάτου κεφαλῆς της λαμπρὸν, χρυσοῦν καὶ καλλιτενκτον στέμμα

καὶ ποικιλοτρόπως τὴν διεκόσμησαν, ὠδήγησαν εἰτα ἀνὰ τὰ Ὀλύμπια δώματα, εἰς τὸν ἱμερόεντα χορὸν τῶν ἀθανάτων. Ὅντως χαρακτηριστικώτατος συμβολισμὸς τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ θεὰ τῆς παρθενίας Ἄρτεμις δὲν εἶχεν ἐν Ἀνατολῇ τὰς χάριτας τῆς μεγαλοπρεποῦς καλλονῆς καὶ ὑπερλάμπρου ἀγνότητος, αἰτινες ἠκτινοβόλουν ἐξ αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι.

Πᾶσαι αἱ διαπλάσεις καὶ προσωποποιήσεις, ἃς ἀπεργάζεται τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, εἶναι θαυμάσιαι. Τίς εἶναι ἡ γηγενής, παρθενικὴ καὶ μεγαλόφρων θεότης, ἣτις ἀναθρόσκει ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς πάνοπλος καὶ στεφανηφόρος; Εἶναι ἡ Παλλὰς Ἀθηνα, ἡ θεὰ τῆς φρονήσεως, ἡ θεοποίησις τῆς γηγενοῦς Ἑλληνικῆς σοφίας.

Τίς εἶναι ὁ ἀκτινοβόλος καὶ δαφροστεφῆς ἐκεῖνος θεός, ὁ φέρων περικαλλῆ φόρυγγα εἰς τὰς χεῖρας; Εἶναι ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων, ἡ ἐκπροσώπησις τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἁρμονίας. Καὶ τίνες εἶναι αἱ αἰθέριαι ἐκεῖναι καὶ θελξικάρδιοι Παρθένοι, αἱ σὺντροφοὶ τοῦ περικαλλοῦς Φοίβου, ὧν ἡ θεὰ καὶ ἡ μολπὴ κατευφραίνει καὶ καταναρκᾷ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς καὶ ἐμπνέει τοὺς ἐνθέους ποιητὰς καὶ τοὺς δαιμονίους καλλιτέχνας; Εἶναι αἱ ἐννέα Πιερίδες Μοῦσαι, αἱ συμπάροδοι τοῦ Ὀλυμπιακοῦ Πανθέου, αἰτινες, ὑπὸ τὰ νεῦματα τοῦ Μουσηγέτου Ἀπόλλωνος καὶ τῆς μεγαλογνώμονος Παλλάδος, ἐναρμονίζουσι τοὺς τραχεῖς ἔνθους καὶ ἀνατρέπουσι τὰ πλαδαρὰ καὶ ἄψυχα εἰδωλα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐν ὀνόματι τῶν ἀθανάτων τῆς Ἑλλάδος θεῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς δημιουργικότητος.

Παρὰ τὰ τοιαῦτα δὲ γοητευτικὰ τῆς καλλιγόνου Ἑλληνικῆς φαντασίας εἰκασματα καὶ διαπλάσματα, παρὰ τοὺς μὴ προσηκόντως ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐννοηθέντας μὴδ' ἐκτιμηθέντας χαρσιτάτους μυθολογικοὺς θησαυροὺς, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἰδία χρόνους, διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ μυσταγωγῶν, φιλοσόφων καὶ ποιητῶν, εἶχε μορφώσει καθα-

ρωτάτην ἰδέαν τοῦ θείου, ἣν τελείως διετύπωσαν ἄλλοι τε καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἑλεατικῆς σχολῆς Ξενοφάνης, ὅστις τὸν ἕκτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἀνεφώνει:

«εἷς Θεὸς ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοῖος οὔτε νόημα,
οὔλος ὄρα, οὔλος δὲ νοεῖ, οὔλος δὲ τ' ἀκούει».

Οὕτως αἱ καλλιφάνταστοι μυθολογικὰ τοῦ Ἔθνους δοξασίαι, αἰτινες τὰ μέγιστα συνεβάλοντο εἰς τὴν ἀνέφικτον τῆς ποιήσεως καὶ τῶν ἄλλων καλῶν ἰδία τεχνῶν ἐξάνθησιν, δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ θρησκείαν· διότι, ὡς πάννυ εὐστόχως ἀποφαινεται καὶ ὁ ἄριστος τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἐρμηνευτὴς Γαλάτης P. Decharme, | «ὅταν οἱ Ἕλληνες δὲν ὁμιλῶσι τὴν μυθολογικὴν γλῶσσαν, ἡ περὶ τῆς θεότητος ἔννοια αὐτῶν δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἡμετέρας. Παρ' αὐτοῖς ἡ μυθολογία καὶ ἡ θρησκεία καίτοι συνεβίωσαν εἶναι τῶ ὄντι δύο διάφορα πράγματα, ἀντίθετα ἐνίοτε, ἅτινα δέον νὰ ἐξετάζονται κεχωρισμένα».

Καὶ ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ Ἑλλὰς πλήρης σφρίγγους καὶ χάριτος καὶ ζωῆς αἰωνίου. «Πᾶν ὁ τι ἐδημιούργησαν οἱ Ἕλληνες ἐν τε τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ λατρείᾳ, ἐν τῶ δημοσίῳ βίῳ, ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, εἶναι τι ἰδίων ἐαυτῶν — λέγει ὁ E. Κούρτιος —, εἰ τι δὲ παρέλαβον παρ' ἄλλων ἔθνων μετεποίησαν αὐτὸ καὶ ἀνεγέννησαν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἀπέβη ἰδίων αὐτῶν κτῆμα καὶ ἀπότυπον τῆς πνευματικῆς αὐτῶν οὐσίας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπέραντος μὲν τῶν δημιουργημάτων ποικιλία, ἀλλὰ καὶ ὁ εἰς πάντα προσιδιάζων Ἑλληνικὸς χαρακτήρ. Ἡ δὲ σωματικὴ αὐτῶν διάπλασις ἐκδηλοῦται ἐν ταῖς εἰκαστικαῖς τέχναις... Ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ Θησεύς, οἷους βλέπομεν πρὸ ἡμῶν ἐν λίθῳ καὶ χαλκῷ ἢ ἐν εἰκόσιν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ Ἕλληνες, ἐν περιβλέπτῳ λαμπρότητι εἰκονιζόμενοι. Ἡ δ' εὐγενὴς ἁρμονία τῶν μελῶν αὐτῶν, αἱ μαλακαὶ καὶ ἀπλαῖ γραμμαὶ τοῦ

προσώπου, ὁ μέγας ὀφθαλμός, τὸ βραχὺ μέτωπον, ἡ εὐθειᾶ ῥίς, τὸ λεπτόγραμμον στόμα, ἀνῆκον εἰς τὸν λαὸν αὐτὸν καὶ ἦσαν τὰ φυσικὰ αὐτοῦ γνωρίσματα ».

Καὶ θριαμβεύει τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τε τῷ πεδίῳ τῶν μαχῶν καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. « Μὴ ἐλπίζετε ποτε νὰ κατανοήσητε τὸ μυστήριον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος — ἔλεγεν ὁ Ἐδγὰρ Κυνὲ — ἂν μὴ συμπεριλάβητε ἐν αὐτῷ ὃ τι ἐγὼ ὀνομάζω ἡρωισμόν ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λέξεσι περιλαμβάνεται ἡ Ἑλλάς σύμπασα ». Naί, ἡρωισμὸς ἐκδηλοῦται πανταχοῦ ἡρωισμὸς ἐν τῇ ἐμπνεύσει, ἡρωισμὸς ἐν τῇ σοφίᾳ, ἡρωισμὸς ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐπιστήμῃ, ἡρωισμὸς ἐν τῷ βίῳ καθόλου. Ἐπὶ ἡμιθέων ἄρχεται καὶ δι' ἡμιθέων ἐξελίσσεται ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν σταδιοδρομία. Τοὺς μυθολογουμένους Ἡρακλέα καὶ Θησέα, οἵτινες ἐκπροσωποῦσι τὴν ἀνδρείαν τῶν Δωριέων καὶ Ἰώνων, διαδέχεται ὁ Ἰάσων, καὶ τοῦτον ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων, ἵνα ἔλθωσι μετὰ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης, ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Κνωαίγειρος, ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Κίμων καὶ ἡ ἄλλη ἀτελεύτητος τῶν ἐθνικῶν ἡρώων χορεία... Καὶ ἐκπληκτικὸς βλέπει καὶ ἀκούει ὁ κόσμος τοὺς θριάμβους τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος ἐν Σαλαμῖνι καὶ Μαραθῶνι, ἐν Θερμοπύλαις καὶ Πλαταιαῖς, ἐν Ἀρτεμισίῳ καὶ Μυκάλῃ, ἐν Ἡϊόνι καὶ Εὐρυμέδοντι...

« Ἄν ἤθελον ν' ἀναφέρω ἐν μιᾷ λέξει — λέγει ὁ Ε. Κούριος — γνώρισμα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, δι' οὗ διακρίνεται ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων λαῶν, θὰ ἔλεγον ὅτι τὸ διακριτικὸν τοῦτο σημεῖον εἶναι ὁ στέφανος. Naί, ὁ στέφανος εἶναι τὸ οἰκόσημον τῶν Ἑλλήνων, τὸ σύμβολον τῆς ἰδιαζούσης αὐτῶν ἰσχῆος καὶ τοῦ μεγαλείου. Διὰ τί ἄλλως κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου οἱ ὑπερφίαλοι στρατηγοὶ οἱ συνακολουθοῦντες τὸν Ξέρξην, ὅτε ἤκουσαν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐγίνετο ἡ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ τοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν

καὶ τοῦ στόλου οἱ Ἕλληνες διηγωνίζοντο παρὰ τὸν Ἀλφειὸν περὶ τοῦ ἐκ κοτίνου στεφάνου; Κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου, ἐπειδὴ ταῦτα μαθόντες εὐρέθησαν ἐνώπιον νέας, ὅπως ξένης εἰς αὐτοὺς ἐκτιμήσεως τοῦ βίου, ἐνώπιον ἀντιλήψεως μὴ ζητούσης τὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐν τῇ εὐμαρεῖ κτήσει, ἐν τῇ ἡρεμαίᾳ ἀπολαύσει, ἀλλ' ἐν τῇ πάλῃ καὶ τῷ μόχθῳ. ἐνόουν δέ, ὅτι ἐκ τοιαύτης τινὸς ἰδέας ἐπήγαγεν ἀναγκαίως ἔξοχος τις καὶ ἰδιάζων ἡρωισμός. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἐτέλουν μόνον ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, οὐδὲ μόνον ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ ἵπποδρόμου τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν ὅλος αὐτῶν ὁ βίος, οἷος κατοπιρίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἦτο μέγας ἀγών ».

Καὶ ἀκτινοβολεῖ ἡ Ἑλλάς καλλίκομος καὶ στεφανηφόρος καὶ περιστέφουσι τὴν κεφαλὴν τῆς τὰμάραντα τῆς δόξης καὶ τῆς σοφίας ἄνθη.

Εἰς τὴν θαυματουργὸν δὲ ταύτην διάπλασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὴν κατασιᾶσαν ἀνυπέροβλητον ἀπὸ τοῦ Μηδικοῦ ἰδία πολέμου καὶ ἐξῆς, συνετέλεσε τὰ μάλιστα, πρὸς τῇ ἐμφύτῳ τῆς φυλῆς ἰδιοφυΐᾳ, καὶ ἡ ἐναρμόνιος ποικιλία τῆς πολυμόρφου διαρθρώσεως τῆς χώρας, τὸ κλίμα, καὶ καθ' ὅλου τὸ σύμμετρον τῶν φυσικῶν χαρισμάτων αὐτῆς, καὶ ἡ θαυμασία εὐκрасία αὐτῶν, ὡς πρῶτοι παρετήρησαν οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφοι, ποιηταὶ καὶ ἱστορικοί, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἴπποκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πολύβιος καὶ ἄλλοι.

Καὶ ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει ὃ τι περὶ τῶν Ἀθηναίων ἰδία ἀριστοτεχνικῶς ἔφαλεν ὁ Εὐριπίδης, ἀποθανυμάζων τὴν διαύγειαν τῆς αἰθερώδους ἀτμοσφαιρας τοῦ Ἀττικοῦ οὐρανοῦ:

« Ἐρεχθεῖδαι τὸ παλαιὸν ὄλβιοι
καὶ θεῶν παῖδες μακάρων, ἱερᾶς
χώρας ἀπορθήτου ἔ' ἀπο φερθόμενοι
κλεινοτάταν σοφίαν, αἰεὶ διὰ λαμπροτάτου

βαίνοντες ἀβρῶς αἰθέρος, ἔνθα ποθ' ἀγνάς
 ἐννέα Πιερίδας Μούσας λέγουσι
 ξανθὰν Ἀρμονίαν φυτεῦσαι
 τοῦ καλλιναίου ἔ' ἀπὸ Κηφισοῦ ῥοῆς
 τὰν Κύπριν κλήζουσιν ἀφρυσσομέναν
 χώραν καταπνεῦσαι μετρίας ἀνέμων
 ἠδυπνόους αὔρας· ἀεὶ δ' ἐπιβαλλομέναν
 χαίταισιν εὐώδη ῥοδέων πλόκον ἀνθέων
 τᾷ σοφίᾳ παρέδρους πέμπειν ἔρωτας,
 παντοίας ἀρετᾶς ξυνεργούς».

Οὕτως ἀπαράμιλλος χάρις ἐπανθεῖ ἐν πᾶσιν ὑπὸ τὸν
 χαριέστατον Ἑλληνικὸν οὐρανόν. Καὶ θάλλουσι τὰ θάνατα, τὰ ἀεί-
 ποτε εὐώδη καὶ δροσερὰ ἔπη τοῦ θείου πατρὸς τῆς ποιήσεως Ὀ-
 μήρου, ἡ βαθυγνωμοσύνη τοῦ Σόλωνος, αἰ γοητεύουσαι Μοῦσαι
 τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας Ἡροδότου, ἡ ἐνθουσιώδης λύρα τοῦ
 Τυρταίου, ἡ πεπυρωμένη μεγαλορρημοσύνη τοῦ Αἰσχύλου,
 ἡ περὶ τεχνος γλαφυρότης τοῦ Σοφοκλέους, ἡ τραγικὴ καὶ
 φιλόσοφος τέχνη τοῦ Εὐριπίδου, ἡ δηκτικὴ καὶ ἀνεξάντλητος
 τοῦ Ἀριστοφάνους εὐτραπελία, ἡ μελισταγῆς ῥοδὴ τοῦ Πιν-
 δάρου. Καὶ ἀναβλαστάνει αὐτοφυῆς τὸ γιγαντώδες καὶ ἀγλαόκαρ-
 πον δένδρον τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Καὶ συνδονεῖ τὰς ψυχὰς
 ἡ σεμνὴ καὶ φιλόσοφος ἀρμονία τοῦ Πυθαγόρου, ὁ Νοῦς τοῦ
 Ἀναξαγόρου, ἡ κλεινοτάτη σοφία τοῦ δαιμονίου Σωκράτους
 καὶ τοῦ ἐνθέου αὐτοῦ μαθητοῦ Πλάτωνος, ἵνα συνεχίσῃ αὐτὴν
 βραδύτερον ἢ ἐκπλήττουσα πολυμάθεια τοῦ πανδαήμονος Στα-
 γειρίτου. Καὶ θαυμάζεται ἡ ἀπροσπέλαστος πολιτικὴ ἐμβρί-
 θεια τοῦ Θουκυδίδου, ἡ πανσθενὴς τοῦ Ὀλυμπίου Περικλέους
 προσωπικότης, καὶ ἡ φλογερὰ τοῦ Δημοσθένους εὐγλωττία.
 Καὶ διαλάμπει ἀειφεγγὲς τὸ ἄφθιτον κάλλος τῶν ἀριστοτε-
 χημάτων τοῦ Ἰκτίνου, τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, ἐν τε
 τῇ ἱερᾷ τῆς Παλλάδος ἀκροπόλει καὶ ἐν τῇ ἐκπάγλῳ Ὀλυμ-
 πιά, ἔνθα συνέρχονται οἱ Πανέλληνες τὸ μὲν ὅπως θεωρήσωσι
 τοὺς λαμπροὺς ἀγῶνας, τὸ δὲ καὶ ὅπως ἴδωσι καὶ γνωρί-
 σωσιν ἑαυτοὺς. Καὶ ἀκτινοβολοῦσιν ἀείποτε νεουργά, ἀείποτε

ἐκλαμπρα καὶ θαυμασιὰ τὰ θάνατα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης μνη-
 μεῖα. Καὶ περιβάλλεται ἀγλήνη ἄφθιτον καὶ δόξαν οὐρανομήκη
 ἢ « Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος », αἰ, κατὰ τὸν μέγαν μουσοποιόν,

. . . . « λιπαραὶ καὶ ἰοσιτέφανοι καὶ ἀοίδιμοι
 Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθῆναι, δαιμόνιον πτολίεθρον »,

ἡ πόλις, ἡ τις, κατὰ τὸν Ἰσοκράτη, « τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα
 πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι·
 καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς
 ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας », ἡ πόλις ἐν ἣ
 συγκορυφοῦται σύμπασα ἡ δημιουργικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύ-
 ματος μεγαλοφυΐα, καὶ εἰς τῆς ὁποίας τὴν δύναμιν καὶ τὴν
 ἀκμὴν μετὰ δικαίας ἐγκραυχῆσεως ἀποβλέπων Περικλῆς ὁ
 πάνυ προεφήτευσεν ὀρθότατα τάδε, ἐν τῷ περιφῆμῳ αὐτοῦ Ἐ-
 πιταφίῳ: « Μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δὴ τοι ἀμάρτυρόν
 γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυ-
 μασθησόμεθα ».

Ἐνταῦθα, ἐν τῇ « κοινῇ τῆς Ἑλλάδος ἐστία », ἐν τῷ « φα-
 νῷ τοῦ κόσμου », συγκεντρωθεῖσαι αἰ φαινόταται τοῦ Ἑλλη-
 νικοῦ πνεύματος ἀκτῖνες ἐκπέμπονται ἀνὰ σύμπαν τὸ συνοικοῦν
 καὶ διεσπαρμένον Ἑλληνικόν, ἀπὸ τῶν ὀμιχλωδῶν τοῦ Πόντου
 ἀκτῶν μέχρι τῶν περικλυτῶν Ἀτλαντικῶν τερμόνων, φωτίζου-
 σαι τὰς τε λαμπρὰς Ἑλληνικὰς μητροπόλεις καὶ τὰς χαριτοβρύ-
 τους ἐφῶς καὶ ἐσπερίους αὐτῶν ἀποικίας. Ναί, τὰς ὀβλιο-
 δώρους ἐσπερίους ἰδίᾳ ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἀποικίδας, ἔνθα
 νέα μεγάλη Ἑλλὰς εἶχε σχηματισθῆ, ἐν ἣ λαμπροφανῶς καὶ
 ποικιλοτρόπως ἐξεδηλώθη ἡ θαυματουργὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ
 πνεύματος δύναμις, ἐν τε τῇ τέχνῃ καὶ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τοῖς
 πολιτειακοῖς καὶ κοινωνικοῖς θεσμοῖς.

*
 **

Οὕτω γιγαντοῦται τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, οὕτως ἐκδη-
 λοῦται ἡ δημιουργικὴ δύναμις καὶ μεγαλοφυΐα τῆς ἡμετέρας

φυλῆς, λαβοῦσα μὲν ὄθησιν τινα ἐκ τῆς μυστηριώδους Ἀνατολῆς, διαμορφωθείσα ὅμως καὶ διατυπωθεῖσα τελείως ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Ἰωνικοῦ καὶ Δωρικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ Αἰολικοῦ κόσμου.

*
**

Ἐνσκήπτουσιν ὅμως ἀνὰ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ συμφοραὶ μεγάλαι, ἐπιγεννήματα τῆς διχονοίας καὶ ἰδιοφελείας καὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν προελθόντος ὀλεθριωτάτου ξυμφυλίου Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τοῦ κατακερματίσαντος τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς. Δὲν ἐμπνέει πλέον τὰς ψυχὰς πάντων τὸ μεγαλοφυῆ φρόνημα τῶν εὐκλεεστάτων ἐκείνων χρόνων, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες, ὡς λέγει ὁ μεγαλόφρων Ἰσοκράτης, « ἴδια μὲν ἄστη τὰς ἑαυτῶν πόλεις ἠγοῦντο, κοινὴν δὲ πατρίδα τὴν Ἑλλάδα ἐνόμιζον εἶναι ». Βαίνει δὲ πρὸς μαρασμὸν ἢ κατὰ τὸν χρυσοῦν τοῦ Περικλέους αἰῶνα ἰδ' αὖτε συντελεσθεῖσα λαμπροτάτη τῆς δημιουργικῆς μεγαλοφυΐας τῆς φυλῆς ἐξάνθησις, καθ' ἣν παρήχθη ὅ τι μέγα, ὑψηλὸν καὶ ὠραῖον ἀποτελεῖ καὶ νῦν ἔτι τὸ καύχημα τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ, καὶ ἥτις δικαίως ἐκλήθη « τὸ ἕαρ τῆς ἀνθρωπότητος ».

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν κρίσιμωτάτην ταύτην τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου περίοδον ἀναφαίνεται μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ γεγονός καὶ νέα ὑπερφυῆς σταδιοδρομία ἀναμένει τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Γεννῶνται ἐν τῇ περιμαχίᾳ Μακεδονία δύο ἄνδρες δαιμόνιοι, ὁ πανεπιστήμων Ἀριστοτέλης, ὃς ἐν τῇ ἀπειρῶ αὐτοῦ διανοίᾳ περιλαβὼν σύμπασαν τὴν ἀρχαίαν σοφίαν κατέστη ὁ ἰδρυτὴς καὶ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, καὶ ὁ ἡμίθεος κοσμοκράτωρ, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ Ἀριστοτέλης συγκρίνων πρὸς τὰλλα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ἔθνη τὸ Ἑλληνικὸν γένος, εἶχεν εἶπει ὅτι μόνον αὐτὸ « ἐνθυμὸν καὶ διανοητικὸν ἐστὶ· διόπερ ἐλεύθερον διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον, καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μᾶς τυγχάνον πολιτείας ». Ἡ τοιαύτη περι-

παγκοσμίου τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀρχῆς δοξασία ἐνισχύθη βεβαίως παρὰ τῷ κατακτῆσαντι τὴν οἰκουμένην διὰ τῆς διανοίας μεγάλῳ Ἀριστοτέλει παιδαγωγοῦντι τὸν διὰ τοῦ ξίφους μέλλοντα τὰ καθυποτάξῃ αὐτὴν δαιμόνιον μαθητὴν τοῦ Μέγαν Ἀλέξανδρον, ὅστις εἶχε παράσχει αὐτῷ τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἐμελλε ν' ἀναδειχθῇ ἀληθῶς Ἕλληνας βασιλεὺς καὶ ἐπιτελέσῃ τὴν ἰδεώδη ἐκεί-ην μοναρχίαν, ἣν ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ὠνειροπόλουν. Κατ' ἀλήθειαν ὅμως — προσεπιλέγει ὁ Κούρτιος — τὴν πράγματι δι' ἀγώνων ἐπιβληθεῖσαν παγκόσμιον ταύτην ἀρχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, (ἥτις κατ' αὐτὸν ἦτο μόνον πνευματικὴ) χρεωστεῖ τοῦτο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ἢ εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ.

Ἐξασφαλίσας ὁ εἰκοσιδιετής μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου συντελεσθεῖσαν τὸ πρῶτον ἀρισταγῆ Πανελλήνιον πολιτικὴν ἔνωσιν—ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῶν ποικιλοτύπων ὁμοσπονδιακῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἄλλων τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος γνωρισμάτων μόνον, — διαβαίνει, ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ἐμπνεόμενος ὑπὸ « μεγαλοφυΐας, συνέσεως, σωφροσύνης, ἀνδραγαθίας, οἷς αὐτὸν ἐφωδίαζε φιλοσοφία πρὸς τὴν στρατείαν, καὶ πλείονας παρ' Ἀριστοτέλους τοῦ καθηγητοῦ ἢ παρὰ Φιλίππου τοῦ πατρὸς ἀφορμὰς ἔχων ».

Ἐν τῇ θριαμβευτικῇ αὐτοῦ πορείᾳ ὁ μέγας δορικτῆτωρ ἐντὸς ἑνδεκα ἔνιαυτῶν, παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν τότε διασημοτάτων σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, φιλοσόφων, ἱστορικῶν, φυσιοδιφῶν, γεωμετρῶν καὶ καλλιτεχνῶν, μετὰ οὐχὶ πλείονων τῶν τρισμυρίων πεζῶν καὶ πεντακισχιλίων ἰππέων, καταλύει τὴν ἀπέραντον, πλουσιωτάτην καὶ ἄπειρα δυσκάθεκτα καὶ μαχμώτατα περιέχουσαν φῦλα Περσικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐξη-χρειωμένην ὅμως ἤδη « διὰ τὴν σφόδρα δουλείαν καὶ δεσποτίαν » — ὡς εἶχε πρότερον παρατηρήσει καὶ ὁ Πλάτων —, ἐκδικήσας τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν πολιτισμὸν ἀλαζονικὴν αὐτῆς ὕβριν, καὶ ὑποτάσσει μυρίους ἄλλους λαοὺς καὶ εὐρείας

βασιλείας, συνενώσας εἰς ἓν ἀχανὲς Ἑλληνικὸν κράτος τὸν τέως γνωστὸν καὶ ἄγνωστον κόσμον τῆς Ἀνατολῆς. « Ἡ ἱστορία δὲν γνωρίζει ἄλλο γεγονός τοσοῦτον καταπληκτικόν· οὐδέποτε, οὔτε πρότερον οὔτε μετέπειτα, ἔθνος τόσον μικρὸν ἐδυνήθη τοσοῦτον θαυμάτως καὶ ὀλοσχερῶς νὰ καταβάλῃ τὴν δύναμιν τόσον πελωρίου κράτους, οἷον τὸ Περσικόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ νὰ θεμελιώσῃ νέους τύπους τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ βίου »—λέγει ὁ σοφὸς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἱστορικὸς Δρούσεν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ συγγραφῆς.

Ναί, εἶναι καταπληκτικὴ ἡ δύναμις τοῦ φωτός, τῶν μεγάλων ἰδεῶν, καὶ τῆς εὐτόλμου καὶ εὐσταθοῦς αὐτοπεποιθήσεως. Εἶναι θαυματουργὸς ἡ ἰσχὺς τῆς τελεσιουργοῦ ἐν τῷ καλῷ προαιρέσεως, τῆς ἐπικαίρου καὶ ἀκαταπονήτου ἐργασίας καὶ τοῦ ἐσκεμμένου τάχους ἐν ταῖς πράξεσιν. Μηδὲ νὰ νομίζῃ τις ὅτι ἡ τύχη εἶναι ὁ κύριος συντελεστής τῶν μεγάλων θριάμβων. Ὁ Μέγας στρατηλάτης, « τὸ ἀπειροτέλειον τοῦτο Ἰνδαλμα τῶν ἡρώων ἀπάντων τῶν χρόνων », « τὸ λμῆ τὴν τύχην ὑπερβαλέσθαι καὶ τὴν δύναμιν ἀρετῆς φιλοτιμούμενος, οὐδὲν ᾔετο τοῖς θαρροῦσιν ἀνάλωτον, οὐδ' ὄχυρον εἶναι τοῖς ἀτόλμοις »—λέγει ὁ σοφὸς Πλούταρχος. Γράφων δ' ὁ αὐτὸς « περὶ τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς τύχης τοῦ Ἀλεξάνδρου » καθῆκον αὐτοῦ θεωρεῖ « ἀντεπεῖν ὑπὲρ φιλοσοφίας, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου, δυσχεραίνοντος καὶ ἀγανακτοῦντος, εἰ προῖκα δόξει καὶ παρὰ τῆς τύχης λαβεῖν τὴν ἡγεμονίαν, ἦν ὄνιον αἵματος πολλοῦ καὶ τραυμάτων ἐπαλλήλων κτώμενος, « πολλὰς μὲν αὐπνοὺς νύκτας ἴαυεν, ἤματα δ' αἱματόεντα διέπρησεν πολεμίζων, » πρὸς ἀμάχους δυνάμεις καὶ ἄπειρα φῦλα, καὶ ποταμοὺς ἀπεράτους καὶ πέτρας ἀτοξεύτους, εὐβουλία καὶ καρτερία καὶ ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη παρατατιόμενος ». Καὶ ἀνέχων ἐν μὲν τῇ μιᾷ χειρὶ τὸ ξίφος ὡς κατακτητῆς, ἐν δὲ ἑτέρᾳ τὴν δάδα τοῦ πολιτισμοῦ ὡς μέγας

ἀναμορφωτῆς, διαπυρσεύει ἀνὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ φῶτα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰς παραδόσεις, ἅτινα μέχρι τοῦδε δὲν ἐξετείνοντο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Ὁ σοφὸς Χαιρωνεὺς παραβάλλων τοὺς ἐξοχωτάτους τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων πρὸς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον ἀναφωνεῖ ἐνθους: « ὦ θαυμαστῆς φιλοσοφίας, δι' ἣν Ἰνδοὶ θεοὺς Ἑλληνικοὺς προσκυνοῦσι, Σκύθαι θάπτουσι τοὺς ἀποθανόντας, οὐ κατεσθίουσιν, [Σογδιανοὶ πείθονται τρέφειν πατέρας καὶ μὴ φρονεῦν καὶ Πέρσαι σέβεσθαι μητέρας, ἀλλὰ μὴ γαμεῖν...]. Ἀλεξάνδρου τὴν Ἀσίαν ἐξημεροῦντος, Ὅμηρος ἦν ἀνάγνωσμα, καὶ Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐρυπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ἤδον... διὰ δ' Ἀλεξάνδρου τοὺς Ἑλλήνων θεοὺς Βάκτρα καὶ Καύκασος προσεκύνησεν. Πλάτων μὲν γὰρ μίαν γράφας πολιτείαν, οὐδένα πέπεικεν αὐτῇ χρῆσθαι διὰ τὸ αὐστηρόν. Ἀλέξανδρος δὲ ὑπὲρ ἑβδομήκοντα πόλεις βαρβάροις ἔθνεσιν ἐγκτίσας, καὶ κατασπείρας τὴν Ἀσίαν Ἑλληνικοῖς τέλεσι, τῆς ἀνημέρου καὶ θηριώδους ἐκράτησε διαίτης. Καὶ τοὺς μὲν Πλάτωνος ὀλίγοι νόμους ἀναγινώσκωμεν, τοῖς δὲ Ἀλεξάνδρου μυριάδες ἀνθρώπων ἐχρήσαντο καὶ χρῶνται μακαριώτεροι τῶν διαφνυόντων Ἀλεξάνδρου οἱ κρατηθέντες γενόμενοι· τοὺς μὲν γὰρ οὐδεὶς ἐπαυσεν ἀθλίως ζῶντας, τοὺς δὲ ἠνάγκασεν εὐδαιμονεῖν ὁ νικήσας. Ὡστε, ὅπερ εἶπε Θεμιστοκλῆς, ὀπηνίκα φυγῶν ἔτυχε δωρεῶν μεγάλων παρὰ βασιλέως... ὦ παῖδες, ἀπωλόμεθα ἂν εἰ μὴ ἀπωλόμεθα τοῦτο περὶ τῶν ἀλόντων ὑπ' Ἀλεξάνδρου δικαιοτέρον ἐστὶν εἰπεῖν. Οὐκ ἂν ἡμερώθησαν εἰ μὴ ἐκρατήθησαν οὐκ ἂν εἶχεν Ἀλεξάνδρουσαν Αἴγυπτος, οὐδὲ Μεσοποταμία Σελεύκειαν, οὐδὲ Προφθασίαν Σογδιανή, οὐδ' Ἰνδία Βουκεφαλίαν, οὐδὲ πόλιν Ἑλλάδα Καύκασος παροικοῦσαν, αἷς ἐμπολισθεῖσιν ἀπεσβέσθη τὸ ἄγριον καὶ μετέβαλε τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἐθιζό-

μενον. Εἰ τοίνυν μέγιστον μὲν οἱ φιλόσοφοι φρονοῦσιν ἐπὶ τῷ τὰ σκληρὰ καὶ ἀπαίδευτα τῶν ἡθῶν ἐξημεροῦν καὶ μεθαρμοῦν, μυρία δὲ φαίνεται γένη καὶ φύσεις θηριώδεις μεταβαλῶν Ἀλέξανδρος, εἰκότως ἂν σοφώτατος νομοῖζετο». Οὕτω δ' ὁ Ὑπεράνθρωπος, ἐπραγματοποίησεν, ὃ περ Ζήνων, ὁ τῆς Στοᾶς ἰδρυτῆς διετύπωσεν «ὡς ὄναρ ἢ εἶδωλον εὐνομίας φιλοσόφου καὶ πολιτείας...» ἐν τῇ πολὺν θαυματομένη πολιτεία αὐτοῦ, ἥμεις, καθὰ συνεπιφέρει ὁ Πλούταρχος, «εἰς ἐν τοῦτο συντείνει κεφάλαιον, ἵνα μὴ κατὰ πόλεις μηδὲ κατὰ δήμους οἰκῶμεν, ἰδίους ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίοις, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καὶ πολίτας, εἰς δὲ βίος ἦ καὶ κόσμος, ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῶ συντρεφομένης...» «Εἰ δὲ μὴ ταχέως ὁ δεῦρο τὴν Ἀλεξάνδρου ψυχὴν ἀνεκαλέσατο δαίμων — λέγει ὁ σοφὸς Χαιρωνεύς — εἰς ἂν νόμος ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπέβλεπε καὶ πρὸς ἐν δίκαιον ὡς πρὸς κοινὸν διωκοῦντο φῶς· νῦν δὲ τῆς γῆς ἀνήλιον μέρος ἔμεινεν ὅσον Ἀλέξανδρον οὐκ εἶδεν».

*
**

Βάσκανος ὅμως καὶ φιλοβάραρος δαίμων ἐπιφαινεται. Ἀποθνήσκει ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος, τῆς δόξης καὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν μεγαλοφαντάστων αὐτοῦ σχεδίων ὁ Ὑπεράνθρωπος. Ἐκλείπει ἢ συνεκτικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δύναμις καὶ ἡ παγκόσμιος αὐτοῦ ἀρχή, καὶ τὸ ἀπέραντον τοῦ μεγάλου δορικτήτορος κράτος διανέμονται οἱ Διάδοχοι αὐτοῦ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐνεπνέοντο ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὃ ἐξηκολούθουν ἐγκατασπεύροντες ἀνὰ τὰς λοιπὰς τῆς ἐνδοτέρας Ἀσίας χώρας καὶ φιλοκάλως καλλιεργοῦντες. Οὕτως ἢ Ἀντιόχεια, ἢ Σελεύκεια, ἢ Πέργαμος ἀνεδείχθησαν τηλαυγεῖς φάροι τῶν Ἑλληνικῶν φώτων. Ἐν δὲ τῇ λαμπροτάτῃ τῶν πολυαριθμῶν νέων πόλεων, ἃς εἶχεν ἰδρύσει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἐν τῇ ὑπερηφάνῳ Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Αἰ-

γύπτου, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα διανοίγει νέας, τέως ἀγνώστους τρίβους εἰς τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας, διὰ τῆς μεγαλομηχάνου σκέψεως τοῦ Ἰππάρχου, τοῦ Ἐρατοσθένους, τοῦ Ἀπολλωνίου, τοῦ Πτολεμαίου, οὓς καθοδηγεῖ ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος τοῦ πανεπιστήμονος Ἀριστοτέλους, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν διὰ τοῦ κριτικωτάτου Ἀριστάρχου, ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς ἀναθάλλει ἡ κωμωδία τοῦ ἀγχινουσιτάτου Μενάνδρου, ἡ κοσμοπολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ σεμνοῦ τῆς Στοᾶς ἰδρυτοῦ Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως, τὸ ἀφελὲς τοῦ Θεοκρίτου εἰδύλλιον, καὶ ἡ μαθηματικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀρχιμήδους.

Δυστυχῶς ὅμως ἐκ τῶν ἐπελθουσῶν ἐμφυλίων διαστάσεων καὶ σπαραγμῶν μεταξὺ τῶν Διαδόχων ἐκείνου εὗρεν εὐκαιρίαν ὅπως ἀναμειχθῇ ὁ ἐλλοχεύων Ῥωμαϊκὸς δαίμων εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, ὡς λίαν προφητικῶς εἶχεν εἶπει ὁ φιλόσοφος ἱστορικὸς Πολύβιος, «λέληθασιν αὐτοῖς (οἱ Αἰτωλοὶ) ἐπισπασάμενοι τηλικούτο νέφος ἀπὸ τῆς Ἑσπέρας, ὃ κατὰ μὲν τὸ παρὸν ἴσως πρώτοις ἐπισκοπήσει Μακεδόνσι... κατὰ δὲ τὸ συνεχὲς πᾶσιν ἔσται τοῖς Ἑλλησι μεγάλων κακῶν αἴτιον». Οὕτω δ' ἀπόλλυται τέλεον ἢ λαμπρὰ τοῦ Ἑθνους πολιτικὴ ὑπόστασις καὶ ἐπὶ τοῦ κατερειπωθέντος παγκοσμίου οἰκοδομήματος τοῦ Ὑπεράνθρωπου ἀνορθοῦται μετ' ὀλίγον ἀπειλητικὸν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ μετὰ βίας ἀνελευθέρου καὶ κτηνώδους ἀναλαμβάνει τὰ σκῆπτρα τῆς παγκοσμίου κυριαρχίας. Καὶ ἐν τούτοις ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς κακοδαιμονίας καὶ ἀπογνώσεως οἱ Ἕλληνες, δουλωθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων σωματικῶς, ἐδέσποσαν αἰτῶν πνευματικῶς, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, οὗ τῆς κυριαρχίας οὐδέποτε ἀπηλλάγησαν οἱ κατακτηταί, ἀγωνίζεται νὰ ἐξημερώσῃ καὶ ἀναπτύξῃ αὐτούς, ἐξαναγκάσαν καὶ τὸν ἔξοχον Λατῖνον ποιητὴν Ὀράτιον νὰ γράψῃ τοὺς πικροὺς ἐκείνους στίχους: *Graecia capta ferum victorem cepit, et artes intulit agrasti Latio*. ἦτοι «ἢ

Ἑλλάς κυριευθεῖσα τὸν ἄγριον νικητὴν ἐκυρίευσεν καὶ τὰς τέχνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἄγροικον Λατίον». Καὶ δημιουργεῖ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν Ῥώμῃ πάντα τὰ εἶδη τοῦ ἐπιστητοῦ. Πᾶν ὃ τι ὁ πνευματικὸς τῶν Ῥωμαίων βίος παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει, τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ῥητορείᾳ, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ θρησκείᾳ εἶναι μίμησις ὠχρά, εἶναι μετάφρασις ἀτυχήσῃ ἢ ἐπιτυχήσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀπὸ τοῦ Βεργιλίου καὶ τοῦ Ὀρατίου μέχρι τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Σινέκα καὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Στοᾶς μύστου Μάρκου Αὐρηλίου. Τοσοῦτο δ' ἐπιβάλλεται τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν Ῥώμῃ ὥστε ἀδιστάκτως ὁ μέγας Λατῖνος λυρικός νοθετεῖ: *Vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna*» δηλαδή «ὕμεις τὰ Ἑλληνικὰ παραδείγματα, ἦτοι βιβλία, νυκτός τε καὶ ἡμέρας ν' ἀνελίσσητε». Μετὰ πολλῶν δ' ἄλλων καὶ ὁ ἐπιφανέστατος Ῥωμαῖος Κάτων ἀναγκάζεται ἐν τῷ γήρατι αὐτοῦ, καίπερ σφόδρα μισέλλην, «παιδείας Ἑλληνικῆς ὀψιμαθῆς γενέσθαι».

Καὶ ἐν ταῖς ῥωμαιοκρατουμέναις δ' Ἑλληνικαῖς χώραις ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξηλληνισμένοις τόποις τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐξακολουθεῖ ἐκπέμπον φωτεινὰς ἀκτῖνας. Καὶ εἶναι μὲν ἐπισημνῆ ἢ δημιουργικότης τῆς φαντασίας καὶ περιορισμένη ἢ πρωτοτυπία τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς σκέψεως, οὐχ ἦτιον ὅμως τὰ ἔργα τοῦ βαθύνου ἱστορικοῦ Πολυβίου, τοῦ σοφοῦ καὶ πολυμαθεστάτου Πλουτάρχου, τοῦ ἐξόχου Στωϊκοῦ Ἐπικτήτου, τοῦ χαριεστάτου Λουκιανοῦ, τοῦ μεγάλου γεωγράφου Στράβωνος, ἱκανῶς καταδεικνύουσι τὴν ἀκατάβλητον δύναμιν καὶ χάριν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἄλλ' ἢ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία ἦτο κατ' ἐξοχὴν ὕλική. Ἀποκλίνας τῶν ὑψηλῶν ἠθικῶν καὶ φιλελευθέρων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀρχῶν κατέστη ὑπερφίαλος καὶ διεφθαρμένη. Ἡ ἀνθρωπότης σύμπασα, κύπτουσα ὑπὸ τὸ βάρος τῆς κακοδαιμονίας, ἦν ἢ βαρεῖα Ῥωμαϊκὴ πτέρνα ἀπειργάσατο, μαραίνεται καὶ βαίνει πρὸς ἠθικὸν ὄλεθρον. Μετ' αὐτῆς δὲ καὶ

ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος διατελεῖ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, ἐναγωνίως ἀναμένων ἀκτῖνα φωτός. Θάρος, καὶ θ' ἀνατείλη τὸ φῶς. Διότι, κατὰ τὸν αἰώνιον τῆς φύσεως νόμον, μετὰ τὴν σκοτεινὴν καὶ ἀσέληνον νύκτα πάντως θ' ἀναλάμψη φωτεινὴ καὶ ἐλπιδοφόρος ἡμέρα!

*
**

Καὶ δὴ γεγονὸς ὑπέρχον ὄντως καὶ θεῖον τελεῖται ἐν τῷ κόσμῳ. «Καθεύδοντες διατελοῖτε ἂν εἰ μὴ τινα ἄλλον ὁ Θεὸς ἐπιπέμψειεν ὑμῖν κηδόμενος ὑμῶν» εἶχεν εἶπει προφητικῶς ὁ οὐρανοβάμων Σωκράτης εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν σοφιστῶν λυμαινομένους καὶ πρὸς μεγάλην ἠθικὴν παρακμὴν βαίνοντας Ἀθηναίους. Καὶ ὁ Θεὸς κηδόμενος σύμπαντος τοῦ κόσμου ἐπέπεμψεν αὐτῷ τὸν προοικονισθέντα καὶ προαγγελθόντα υἱὸν καὶ λόγον αὐτοῦ. Τότε τὸ ἀείζων Ἑλληνικὸν πνεῦμα σπεύδει πρὸς νέαν ἱερὰν διακονίαν. Καὶ ἀναζητεῖ εἰς Ἱεροσόλυμα τὸν θεάνθρωπον προφήτην, ὅστις, ἐν τῇ ἀγωνίᾳ ἧτις διακατεῖχε τὴν ψυχὴν του, μαθὼν ὅτι Ἑλληνες ἐζήτουν αὐτὸν ἀνεσκίρῃσεν καὶ προσαγορεύει ἔμπλεως χαρᾶς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰπὼν «Νῦν ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Τίς ἄλλος μείζων ἐπαινος καὶ τί ἄλλο θειότερον καὶ ἀρευδέστερον ἐγκώμιον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δύναται νὰ ὑπάρξῃ; Καὶ ὄντως τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐδόξασεν αὐτόν. «Βεβαίως δ' ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου — ὡς πάνυ προσφυῶς ἐλέχθη — ἤθελεν ἀναβάλει ἐπ' ἄπειρον τὴν ἐν τῷ κόσμῳ αὐτοῦ ἐμφάνισιν, εἰ μὴ ὑπῆρχε τότε πανταχοῦ διακεχυμένος ὁ Ἑλληνισμός, ἦτοι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅπως ἀσμένως τὸν ἀσπασθῇ, τὸν κατανοήσῃ, τὸν ἐνσαρκωθῇ καὶ τὸν ἀναπτύξῃ». Ναι, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα γίνεται διάγγελος καὶ διερμηνεύς τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως νέας τοῦ Ἰησοῦ θρησκείας, ἧτις προσοικειοῦται τὰς ἀληθείας τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας. Ἡ Παλλὰς Ἀθηναῖα προσφέρει αὐτῇ τὴν χάριν καὶ δυνάμιν της, καὶ ὁ Μουσηγέτης

Ἀπόλλων τὴν ἠδύμολπον λύραν του. Καὶ ἀναπτύσσονται ὑπὸ Ἑλλήνων, καὶ διατυποῦνται ἐν τῇ θεσπεσίᾳ ἡμῶν γλώσσει, καὶ ἐξαγγέλλονται δι' αὐτῆς εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου τὰ θεόπεμπτα δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Καὶ σελαγίζουσιν εἴτα οἱ μεγάλοι Διδάσκαλοι καὶ πατέρες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, οἱ σεπτοὶ ὑποφῆται καὶ χρησμοφοδοὶ τῆς νέας ταύτης κοσμοϊστορικῆς περιόδου, τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἵτινες ἤντλουν τὰ νάματα τῆς σοφίας αὐτῶν ἐκ τε τῶν ἱερῶν γραφῶν καὶ ἐκ τῶν ἀθανάτων Ἑλληνικῶν Μουσῶν, κυρίως μὲν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἑστία, ταῖς δαιμονίαις Ἀθήναις, αἵτινες εἰλκνον καὶ νῦν ἔτι τὴν φιλόκαλον καὶ φιλομαθῆ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας νεολαίαν, εἴτα δ' ἐν τῇ λαμπρᾷ Ἀντιοχείᾳ καὶ τῇ πολυθορούβῳ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τέλος ἐν τῇ νεοκτίστῳ τοῦ κόσμου καὶ τῆς θρησκείας μητροπόλει, τῇ Νέᾳ Ῥώμῃ. Εἶναι πολλοὶ οἱ ἱεροφάνται οὗτοι τοῦ νέου πνευματικοῦ κόσμου, ὡς ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Κλήμης, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάντων ὑπερεξέχουσιν οἱ Τρεῖς μέγιστοι Ἱεράρχαι, ὧν τὴν πάντιμον μνήμην γεραίρομεν σήμερον, ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ θεολόγος Γρηγόριος καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης.

Ναί, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα συνδεθὲν καὶ συναδελφωθὲν πλεον μετὰ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θείας θρησκείας ἐμπνέει καὶ αὔθις τοὺς μεγάλους μυσταγωγούς τῆς νέας περιόδου, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἰουστίνου κηρύττουσιν ὅτι « οὐκ ἀλλότρια εἰσι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ »· οἵτινες τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους ἀποκαλοῦσι μετὰ τοῦ Κλήμεντος « Χριστιανούς πρὸ τοῦ Χριστοῦ » καὶ οἵτινες γράφουσι μετ' αὐτοῦ ὅτι « ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλησιν ἀναγκαία φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεία τις οὕσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπυμένοις »· οἵτινες παρορμῶσι τοὺς Χριστιανούς νέους εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλληνικῶν λόγων, ὡς ὁ μέγας Βασί-

λειος· οἵτινες διαρκῶς ἐγκύπτουσιν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων μεγάλων συγγραφέων, ἀναδεικνύμενοι ἐφάμιλλοι αὐτῶν, ὡς ὁ Χρυσόστομος· οἵτινες, μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καλοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν τὸ μέγιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, θεωροῦντες σκαιούς καὶ ἀγροίκους τοὺς μὴ ἐννοοῦντας τὰς ἐξ αὐτῆς ὠφελείας.

*
*
*

Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, νέαν ἤδη παγκόσμιον ἀποστολὴν θεόθεν ἀναλαβόν, φωτίζει τὴν τε Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν βάρβαρον Δύσιν. Καὶ ἐνθρονίζεται εἴτα ἐπισήμως ἐν τῷ κλεινοτάτῳ Βυζαντίῳ, ὅπερ καθίσταται « ἐλπίς καὶ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ καύχημα πᾶσι τοῖς ὄσιν ὑπὸ τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολὴν ». Ναί, ἡ ἀγέρωχος καὶ ἀλαζὼν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης κοσμοκρατορία εἶχε κατασυντριβῆ καὶ καταλυθῆ πλεον ἐπονειδίστως, χειροκροτούντων καὶ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν καταδουλώσει! Διότι, κατὰ τὸν αἰῶνον καὶ ἀναλλοίωτον περὶ ἀνταποδόσεως νόμον τῆς θείας προνοίας καὶ τῆς φύσεως, οὐδέποτε ὕβρις ἢ περιφρόνησις πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν μένει ἀνεκδίκητος, ἀλλ' ὅσῳ μείζων καὶ ἀλαζονικωτέρα ἐξεδηλώθη ἡ ἀδικία τοσοῦτο φοβερωτέρα ἐπέρχεται ἢ τιμωρία, τοσοῦτον ἀμείλικτος ἐνσκήπτει, θᾶπτον ἢ βράδιον, ἢ ἄκαμπτος Νέμεσις.

Καὶ ἀναθρόσκει ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀχανοῦς Ῥωμαϊκοῦ κράτους νέα καὶ αὔθις γιγαντεία καὶ ἀπέραντος Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἐξικομένη εἰς πνευματικὴν καὶ ὕλικὴν ἀκμὴν θαυμαστὴν, εἰς δόξαν καὶ ἰσχὺν παγκόσμιον καὶ καταπληκτικὴν.

Εἶναι δ' ἀληθῶς καταπληκτικὸς κατὰ τὴν περιφανεστάτην ταύτην τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐκδήλωσις—καθ' ἣν τὸ δεῦτερον ἤδη συναποτελεῖται ἡ Πανελλήνιος πολιτικὴ ἔνωσις—ὁ θρίαμβος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, λαμβανομένων μάλιστα ὑπ' ὄψιν τῶν δεινῶν καὶ κρισιμοτάτων ἀγώνων, οὓς τοῦτο

διεξήγαγε τὸ μὲν κατ' ἀπαιδευτῶν καὶ ἀφιλοσοφήτων Χριστιανῶν, παραγνωρισάντων ἐν τῇ θρησκολήπτῳ ἀμαθείᾳ των τὴν ἀκαταγώγιστον αὐτοῦ δύναμιν καὶ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν, τὸ δὲ καὶ κατὰ τοῦ Λατινισμοῦ τῶν πρώτων ἰδία Ῥωμαίων αυτοκρατόρων καὶ ἀρχόντων τῆς νέας περιδόξου πρωτευούσης τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἦν ὁ μέγας αὐτῆς οἰκιστὴς Κωνσταντῖνος ἐπόθει καὶ ὠνειρεύετο καθαρῶς Ῥωμαϊκὴν ὡς πρὸς πάντα, ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθνη, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἐπιθυμῶν νὰ μετακομίσῃ αὐτὴν τὴν Ῥώμην παρὰ τὸν Βόσπορον! Καὶ ὁμως πόσον ἐπλανᾶτο. Τὰ πάντα διέπονται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ πολιτεῖᾳ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ κοινωνίᾳ, τῇ τέχνῃ, τῇ ἐπιστήμῃ· καὶ ὡς λέγει καὶ ὁ Κρουμβάχερ « ἡ παλαιὰ παρατήρησις ὅτι αἱ δυνάμεις ἔθνος τινὸς κείνται ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ διεπιστώθη λαμπρῶς ἐν τῇ Βυζαντιακῇ αυτοκρατορίᾳ ».

Ἄρχοντες καὶ μεγιστᾶνες, λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου καὶ ἰδιῶται, θεωροῦσιν ὑπερτάτην ἀπόλαυσιν τὴν διηνεκὴν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ πνεύματι ἐντρούφην. Καὶ ἀναφαίνονται, πρὸς τοῖς προειρημένοις μεγάλοις μύσταις τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς σοφίας, ὕμνωδοὶ μελισταγεῖς, οἷοι οἱ Ῥωμανὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀσμασκηνός· ποικιλομαθεῖς σοφοί, ἐν οἷς ὑπέροχον θέσιν κατέχουσιν ὁ ἱερός Φώτιος καὶ ὁ πολυῖδμων Μιχαὴλ ὁ Ψελλός· καλλιτέχναι, οἷοι ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσιδώρος, οἱ μεγαλοφάνταστοι ἀρχιτέκτονες τοῦ ἐκπάλου τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναοῦ. Αὐτοκράτορες μεγάλοι καὶ μεγαλοπράγμονες — οἷοι οἱ Μαυρίκιοι, Ἡράκλειοι, Ἰσαυροὶ, Νικηφόροι, Θεόφιλοι, Λέοντες οἱ Σοφοί, Κωνσταντῖνοι οἱ Πορφυρογέννητοι, Νικηφόροι οἱ Φωκάδες, Τσιμισκῆδες, Βασίλειοι οἱ Βουλγαροκτόνοι — μετ' ἀνταξίων μεγαλοφυῶν καὶ ἡρωϊκῶν στρατηγῶν, διανύσαντες σύμπαντα τὸν ἑαντῶν βίον ἐν ἄθλοις καὶ θριάμβοις θρυλικοῖς, δημιουργοῦσι τὴν ἀνυπέροβλητον, τὴν μεγαλοπρεπεστάτην Βυζαντιακὴν ἐποποιίαν. Καὶ ἀναδεικνύονται ἐκ παραλλήλου τε-

λειωταὶ τῆς τε περιβοήτου ὕλικῆς εὐημερίας τοῦ κράτους — οὗ κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ὁ προῦπολογισμὸς ἀνήρχετο εἰς τρία περίπου δισεκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν, τῆς δὲ πρωτευούσης εἰς τετρακόσια — καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀκμῆς, ἣν λαμπρῶς προήγαγον καὶ οἱ τελευταῖοι ἀτυχέστεροι μὲν γνησιώτατοι ὁμως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος θιασῶται βασιλεῖς, οἱ Κομνηνοί, οἱ Δοῦκαι, οἱ Ἄγγελιοι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Καντακουζηνοί. Ποικιλωνύμων καὶ ἀπειραρίθμων ἐχθρῶν βαρβάρων καὶ ἐπιδρομέων ἰταμῶν συντριβεται ἡ κεφαλή καὶ ταπεινοῦται ἡ ἐπηρμένη ὄφρυς. Σώζεται πλειστάκις ἀπὸ τῆς ἐσχάτης βαρβαρώσεως ὁ πολιτισμὸς καὶ ἀπὸ τῆς ἐρήμώσεως ἡ Εὐρώπη. Μεταδίδεται καὶ αὖθις τὸ ἰλαρὸν φῶς τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς ἐν τῷ σκότει βαδίζοντας λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Φωτίζονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ Ἀραβες, οἱ Πέρσαι, οἱ Σύροι, οἱ Ἀρμένιοι.

Μάλιστα δὲ πάντων μορφοῦνται καὶ διαπλάσσονται θρησκευτικῶς, πολιτικῶς καὶ ἀπὸ πάσης πνευματικῆς ἀπόψεως πλὴν τῶν Ῥωμῶνων καὶ τὰ τέως βάρβαρα καὶ ἄγρια Σλαβικὰ φύλα καὶ ἰδία οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, καὶ τὸ μέγα ἔθνος τῶν Ῥώσων, οἵτινες πάντες εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ μόνον ὀφείλουσι τὴν μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων τῆς Εὐρώπης λαῶν παροῦσαι αὐτῶν θέσιν. « Πραγματικῶς οὐδέποτε οἱ Ἑλληνας ἐκλήθησαν νὰ διαδραματίσωσι τοσοῦτο σπουδαῖον πολιτικὸν πρόσωπον ὅπως κατὰ τὸ Μεσαίωνα » — λέγει ὁ Κρουμβάχερ.

*
* *

Ἡ ἐκλαμπρος ὁμως αὕτη τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν καὶ πολιτικοῦ μεγαλείου ἀνατολή, ἐπὶ ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδας ἀκτινοβολήσασα ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἐν μέσῳ ἀδιαλείπτων ἐξωτερικῶν λαιλάπων, ἐπέπρωτο ἵνα βαθμηδὸν ἐξασθενήσῃ καὶ ἐν τέλει ἐκλίπῃ, καταλυθείσης τῆς πολιτικῆς τοῦ καταπεσόντος Γένους ὑποστάσεως...

Κατόδυννοι οἱ μεγάλοι τοῦ Γένους σοφοὶ μεταφέρουσιν, ἅμα τῇ προσεγγίσει τῆς πτώσεως, τὰ ζώπυρα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἣν τοσάκις τοῦτο εἶχε φωτίσει καὶ πνευματικῶς διαθρέψει, καὶ ἦτις τοσάκις ἀντὶ τοῦ μάννα χολὴν ἀνταπέδωκεν. Καὶ Μανουήλ ὁ Χρυσολωρᾶς ἰδρῦει ἐν Ἰταλίᾳ «τὴν πρώτην σχολὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ» ὡς εἶπεν ὁ Οπσken. Ὁ Χρυσολωρᾶς, ὁ Βησσαρίων, ὁ Πλήθων, ὁ Γαζῆς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, εἶτα δ' ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Λάσκαρις, ὁ Μουσοῦρος, ὁ Ἀργυρόπουλος καὶ ἄλλοι ἐκπατρισθέντες ἱερομύσται τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀναδεικνύονται ἐν τῇ Δύσει οἱ πρωτοεργοὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀναγεννήσεως, οἱ ἀνάδοχοι τοῦ νεωτάτου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ μεγαλότεχος τῆς Ἰταλίας ποιητῆς Λεοπάρδης, ἐξαίρων τὴν σοφίαν ἐνδὸς τῶν μεταλαμπαδευτῶν τούτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τοῦ Πλήθωνος, ἐπιλέγει: «Ἀξιοθαύμαστον ὄντως τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπερ ἐπὶ 24 αἰῶνας ὑπῆρξεν ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῷ πολιτισμῷ ἀπαράμιλλον καὶ ἀνυπέροβλητον πρότυπον. Οἱ Ἕλληνες ἐλεύθεροι μὲν ὄντες καὶ αὐτόνομοι, διέδοσαν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἡμέρωσιν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν καὶ Λιβύην, ὑπόδουλοι δέ, ἐγένοντο πάλιν διδάσκαλοι τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν ἔθνων... Ἐπὶ δεκαεῖς ἑκατονταετηρίδας, διέσωσαν ἀκμαίαν καὶ σχεδὸν ἀδιάκοπον τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἡγεμονίαν· ἐπὶ ἔνδεκα δὲ πάλιν ἑκατονταετηρίδας ἐπαιδαγώγησαν βαρβάρους ἢ ἀπαιδεύτους λαούς. Ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, μεστὰι περικαλλῶν κτιρίων, ναῶν καὶ εὐρυπέδων καὶ παντοίων ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἰδρυμάτων, ἐπέσπασαν τὸν θαυμασμόν τῶν ἀξέστον καὶ ἀφιλανθρώπων ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἀγωνιστῶν. Ἐπὶ τέλος δέ, καὶ ὅταν ἔμελλον νὰ περιέλθωσιν εἰς ζυγόν... καὶ ν' ἀποβάλωσιν ὄνομα καὶ ὑπαρξίν... ἀπέδειξαν μεγαλοφυεῖς καὶ εὐγενεῖς ἄνδρας, ἀν-

ταξίους τῶν παλαιῶν χρόνων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτῶν, φεύγοντες τῆς πατρίδος τὸν ὄλεθρον, ἐγένοντο ἀδθῖς πνευματικοὶ τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνες».

Ἀλλὰ μήτοι κατεστράφη τέλος τὸ πᾶν παρ' ἡμῖν; Μήτοι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπέπη ὅλως τοῦ πατρῴου ἐδάφους καὶ κατέλιπε τὸ Γένος; Ἀπὸ χρόνων παναρχαιοτάτων καὶ μυθολογικῶν, ἐκ τοῦ Πανελληνίου Δελφικοῦ μαντείου, χρησμοὶ προφητικοὶ τοῦ Φοίβου Ἀπόλλωνος, τῆς ἀθανάτου προσωποποίησης τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, εὐηγγελίσαντο τὴν ἀκαταδάμαστον καὶ ἀνεξολόθρευτον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τοῦ πνεύματος αὐτῆς δύναμιν, παρὰ τὰς ποικιλοτρόπους περιπετείας καὶ συμφοράς.

«Ἀσκὸς ἐν οἴδμασι ποντοπορεύσει», ἦ

«Ἀσκὸς βαπτίζη, δύναι δέ τοι οὐ θέμις!»

Ναί, ὡμοιώθη αὕτη πρὸς ἀσκὸν ἐμβαπτιζόμενον μὲν ἐν τῷ τρικνυμιώδει πελάγει ἀλλὰ μὴ καταδύμενον, διότι ἡ θεία πρόνοια δὲν ἐπιτρέπει τὸν καταποντισμὸν τῆς.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἀπέλπιδας τῆς μεγάλης ἀγωνίας ὥρας, χρησμοὶ ἀγγελορρήμονες, εὐάγγελος ἀπήχησις τοῦ ἀθανάτου πνεύματος τῆς φυλῆς, ἐπαραμύθησαν τὴν Ἑθνικὴν ψυχὴν, ἦτις ἐκ τῆς τοιαύτης παραμυθίας, ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς φιλοστόργου περιθάλψεως τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας ἠντλεῖ θάρρος, ἐλπίδα καὶ ζωὴν.

Τιμῶνται καὶ γεραίρονται δικαίως οἱ ἐκπατρισθέντες Ἕλληνες μυσταγωγοὶ τῆς ἐν τῇ Δύσει ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ κατὰ μείζονα λόγον τιμὴ καὶ δόξα ὀφείλεται εἰς τοὺς ἐναπομείναντας ἱεροφάντας καὶ παιδαγωγούς τοῦ δοκιμαζομένου Γένους. Τιμὴ καὶ δόξα καὶ εὐγνωμοσύνη αἰδῖος εἰς τὴν σεπτὴν μητέρα, τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, τὴν συντηρήσασαν ἀλώβητον τὸ τίμιον καταπίστευμα τῆς πατρῴου σοφίας καὶ ἐμπνεύσεως, τὴν ἀναδείξασαν τηλαυγῆ φάρον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος τὴν μεγαλώνυμον ταύτην Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν.

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς σεπτοὺς ἱεράρχας, ὡς Γεννάδιον τὸν Σχολάριον καὶ τοὺς ὁμοτρόπους αὐτῶ, εἰς τοὺς ἐνθέους ῥήτορας, ὡς τὸν Μηριάτην, εἰς τοὺς γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους ἱερομύστας τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς πάντας τοὺς πεφωτισμένους καὶ γενναϊόφρονας ἐρμηνεῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ τοὺς μεγάλους διδασκάλους τοῦ Γένους, ἐν οἷς διαπρέπουσι τοσοῦτοι τῆς μεγαλωνύμου ταύτης Σχολῆς φωστῆρες.

Καὶ τίς εἶναι δυνατόν νὰ λησμονήσῃ ποτὲ τὸν πρῶτον μετὰ τὴν ἄλωσιν γεραρὸν Σχολάρχην τῆς Πατριαρχικῆς ταύτης Ἀκαδημείας, τὸν πολὺν Ματθαῖον τὸν Καμαριώτην, ὅστις ἐν τῷ πελάγει τῆς γενικῆς ἀπογνώσεως πιστεύει εἰς τὸ μέλλον καὶ προσδοκᾷ, « εἰ Θεὸς ἐθέλῃσει ἀξίων γενομένων ἡμῶν; » Τίς εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐνθυμῆται τοὺς ἀξίους ἐκείνου διαδόχους ἐν τῇ πνευματικῇ λαμπαδηδρομίᾳ τῆς μεγαλωνύμου ταύτης Σχολῆς, Δημήτριον τὸν Καστρονήον, Μανουὴλ τὸν Κορίνθιον, Θεοφάνην τὸν Νοταρᾶν, Μιχαὴλ τὸν Ἐρμούδωρον, Ἰωάννην καὶ Θεοδόσιον τοὺς Ζυγομαλαῆδες, Μανουὴλ τὸν Μαλαξόν, Γεώργιον τὸν Αἰτωλόν, Συμεὼν τὸν Καβάσιλαν, Φραγκῖσκον τὸν Κόκκον, Θεόφιλον τὸν Κορυδαλλέα, Νικηφόρον τὸν Κρήτην, Ἰωάννην τὸν Καρυοφύλλην, Ἀναστάσιον τὸν Παντοδύναμον, Γερμανὸν τὸν Αἰτωλόν, Ἀλέξανδρον τὸν Μαυροκορδαῖον, Σεβαστὸν τὸν Κυμινῆτην, Γεράσιμον τὸν Ἀκαρνᾶνα, Σπανδωνῆν, Ἀδαμάντιον τὸν Ῥύσιον, Καλλίνικον τὸν Νάξιον, Δωρόθεον καὶ Ἰωάννην τοὺς Λεσβίους, Ναθαναὴλ τὸν Καλλονάρην, Προκόπιον τὸν Βυζάντιον, Νικόλαον τὸν Κριτίαν, Ἀνανίαν τὸν Ἀντιπάριον, τὸν πολὺν Εὐγένιον τὸν Βούλγαρον, Γεώργιον τὸν Βυζάντιον, Ἰωακείμ τὸν Πάριον, Γεράσιμον τὸν Βιζύης, Χρῦσανθον τὸν Αἰτωλόν, Ἥλιαν καὶ Φώτιον τοὺς Κυπρίους, Σέργιον τὸν Μακραῖον, Δωρόθεον τὸν Πρωῖον, Πλάτωνα τὸν Φραγκιάδην, Στέφανον τὸν Δούγκαν, Κωνσταντῖνον τὸν Κούμαν, Σέργιον τὸν Μυστάκην, Σα-

μουήλ τὸν Κύπριον, Νικόλαον τὸν Λογάδην καὶ τοσοῦτους ἄλλους, ὧν ὁ βραχὺς χρόνος δὲν ἐπαρκεῖ ὅπως μνημονευθῶσι τὰ σεμνὰ ὀνόματα;

Τίς οἶδεν! ἂν παρὰ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀποικομένων ὑπάρχῃ τηλαισθησία τις τῶν ἐπιγείων, πάντως, κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, περιίπτανται ἐν τῇ καλλιτεύκτῳ καὶ σεμνοπρεπεῖ ταύτῃ αἰθούσῃ πέριξ ἡμῶν ἀόρατοι αἱ σεπταὶ σκιαὶ τῶν μεγαλοτιμῆτων τούτων τοῦ Γένους διδασκάλων, γηθόσσυνοι καὶ περιχαρεῖς, ἐπενυλοῦσαι τὴν παρούσαν νέαν γενεάν καὶ ἐμπνέουσαι αὐτῇ τὰ ὑψηλὰ καὶ εὐγενῆ, δι' ὧν ἐθερμαίνεται ἡ ἀγνή καὶ μεγαλόφρων ψυχὴ των.

Καὶ ἑκασταχοῦ δὲ τὸ ἡμέτερον Γένος, τῇ ἀκοιμήτῳ ἐνεργείᾳ καὶ ὑποστηρίξει τῆς Ἐκκλησίας, εὐμενῶς ἐπιτροπεύσης τῆς κραταιᾶς κυρίαρχου Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, διατηρεῖ καὶ ἰδρύει σεμνὰ τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος σκηνώματα, ἐν οἷς ἐναμίλλως γαλουχεῖται καὶ καταρτίζεται ἡ ὁμογενὴς ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου Χριστιανικὴ νεολαία, οἷον ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Ἀδριανουπόλει, ἐν Ἀθήναις καὶ Σμύρῃ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Τραπεζοῦντι, ἐν Κυδωνίαις καὶ Σέρραις, ἐν Πάτμῳ καὶ Χίῳ, ἐν Σάμῳ καὶ Ῥόδῳ, ἐν Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ, ἐν Ἀθῶν καὶ Ἱεροσολύμοις, ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Ἰασίῳ, ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Δημητσάνῃ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Καισαρείᾳ, ἐν Πηλίῳ καὶ Ζαγορίῳ, ἐν Καστορίᾳ καὶ Κοζάνῃ, ἐν Σιατίστῃ καὶ Μελενίκῳ, ἐν Δελβίνῳ καὶ Μοσχοπόλει, ἐν Πρεβέζῃ καὶ Καλλιπόλει, ἐν Βεροῖᾳ καὶ Διδυμοτείχῳ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰς μᾶλλον γνωστὰς τῆς ἐθνικῆς παιδείας ἐστίας, συνεπικουρούντων καὶ τῶν ἐν Βενετίᾳ, Φλωρεντίᾳ, Ῥώμῃ, Βιέννῃ, Κωνσταντινουπόλει, Σμύρῃ, Μοσχοπόλει καὶ ἄλλαχοῦ Ἑλληνικῶν τυπογραφείων.

Τὰ φῶτα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐξετίμησαν καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ πανίσχυροι κατακτηταί. Οἱ πρῶτοι Σουλτᾶνοι μετεχειρίζοντο τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἐπίση-

μον οὐ μόνον ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ὑπηκόους σχέσεσιν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πρὸς Εὐρωπαίους βασιλεῖς καὶ πρίγκιπας.

Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐπιπνέον ἀπανταχοῦ ὅπου ἐπαλεν ἢ ψυχὴ τοῦ Γένους, εἰς πόλεις καὶ κόμας, εἰς ὑπερήφανα ὄρη καὶ μαγικὰς θαλάσσας, καὶ διαθερμαῖνον αὐτὴν τὸ μὲν διὰ τῆς πατρῴου ἐμπνεύσεως καὶ σοφίας, ἦν οἱ ἱερομύσται αὐτοῦ ἡρμῆγεον, τὸ δὲ διὰ τῶν θρύλων, παραδόσεων καὶ ἐξαισιῶν τῆς λαϊκῆς Μούσης ἁσμάτων, ἅτινα μετεδίδοντο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταξὺ τῶν ἀμοίρων πάσης παιδείας, ἀναδεικνύει λεγεῶνας ὄλας ἀνδρῶν μικρῶν καὶ μεγάλων, ἐνθέων ἐν πᾶσι τοῖς μεγάλοις καὶ ὑψηλοῖς, ἀπὸ τοῦ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου μέχρι Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τῆς συγχρόνου ἱεραρχίας, ἀπὸ Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου μέχρι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ καὶ τῶν ἄλλων ἀπειραρίθμων καὶ ὁμοτρόπων αὐτοῖς ἀνδρῶν...

Καὶ ἐγκαθιδρύεται καὶ αἰθρῆς λαμπρῶς καὶ ἐπισήμως ἐν τῇ πρώτῃ κλεινοτάτῃ ἐστία αὐτοῦ... Καὶ ἐκπλήττεται ὁ κόσμος, ὅστις ἐνόμιζεν αὐτὸ ἀποπτὰν τέλεον τῆς ψυχῆς τοῦ Γένους...

*
**

Τοιοῦτον ἐν ὠχροτάτῃ καὶ ἀμυδρᾷ σκιαγραφίᾳ ὑπῆρξε τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, παρακολουθῆσαν τὰς ἀποκαλυπτικὰς τύχας καὶ περιπετείας τῆς παραγωγούσης αὐτὸ εὐγενοῦς, ὑπερόχου, καὶ ὄντως βασιλικῆς φυλῆς, ἧς εἶναι ἢ ζωὴ καὶ τὸ φῶς, τὸ αἶτιον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς.

Πάντες οἱ ἀληθεῖς σοφοὶ τοῦ κόσμου, πάντες οἱ ὑγιῶς πεπαιδευμένοι, ἀνέκαθεν εἶναι εἰλικρινεῖς θαυμασταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος—ἰδιαίτατα δὲ τῆς κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπερλάμπρου ἀκτινοβολίας αὐτοῦ, ἧς ἀποτελεῖ τὸ παγκόσμιον ἰδανικὸν καὶ τὸ αἰώνιον τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος ἕαρ. Κοινὴ τῶν σοφῶν ὁμολογία εἶναι—ὡς εἶπε καὶ

ὁ μέγιστος τῶν συγχρόνων Γερμανῶν φιλολόγων Βιλαμόβιτς Μέλλενδορφ—ὅτι «τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπεργάζεται τὴν ἁρμονικὴν πνευματικὴν ἐνότητα τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος· ὅτι αὐτὸ μόνον δύναται τελείως νὰ μορφώσῃ ὑπὸ ἠθικὴν, αἰσθητικὴν καὶ διανοητικὴν ἔποψιν· ὅτι αὐτὸ μόνον δύναται νὰ δημιουργήσῃ τελείους ἀνθρώπους, ἱκανοὺς ν' ἀντικρῦσωσι τὰ δεινὰ τοῦ βίου, καὶ φιλοσόφους ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Πλάτωνος· ὅτι αὐτὸ θὰ κρατῇ αἰωνίως τὰ σκῆπτρα τῆς διανοητικῆς ἀρχῆς σύμπαντος τοῦ κόσμου».

Ὁ δ' εὐγενὴς καὶ διαπρεπέστατος Γαλάτης Κλεμανσιὸν ἐκήρυττε πρὸ τινος πανηγυρικῶς: «Ὁ κόσμος ἐγνώρισε λαὸν μικρὸν μὲν κατ' ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸν μέγιστον διὰ τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς ζωῆς, διὰ τὴν ἔντασιν τῆς παντοειδούς μορφωτικῆς αὐτοῦ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ρενάν, τὸ Ἑλληνικὸν θαῦμα. Εἶναι τι, ὅπερ ὑπῆρξεν ἅπαξ μόνον, ὅπερ οὐδέποτε ἄλλοτε εἶδεν ὁ κόσμος, ὅπερ δὲν θὰ ἴδῃ ἐκ νέου, καὶ οὐτινος ἢ ἐπιρροὴ θὰ διαρκέσῃ αἰωνίως».

«Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν—ἔλεγεν ὁ σοφὸς Γαλάτης Θεόδωρος Ράϊναχ—εἶναι ὅτι τὸ ῥάδιον ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὕλης· ἐρχόμενοι δὲ εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ζωικότητα καὶ ἄφθαρτον νεότητα αὐτοῦ δυνάμεθα πάντοτε καὶ ἐν οἰαδήποτε ἡλικίᾳ ν' ἀναζωογονώμεθα καὶ ν' ἀνανεώμεθα δι' αὐτοῦ».

«Ἀπομακρύνθητε τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ θὰ ἴδητε ὅτι ὁ πολιτισμὸς θὰ μεταβληθῇ εἰς χάος» ἔλεγε πρὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Ἀμερικανοὺς ὁ Ἄγγλος σοφὸς Κεῖς.

Ὁ δὲ περικλεῆς Ἄγγλος Φρειδερίκος Κέννον τελευταίως ἐφώνει ἐκ τῆς μεγάλης Βρετανικῆς μητροπόλεως:

«Ἡ σφραγὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι αἰωνία ἐπὶ παντὸς ὠραίου, εὐγενοῦς καὶ ὑψηλοῦ. Διότι τὸ Ἑλληνικὸν

πνεῦμα εἶναι ἡ ἀείρονος καὶ ἀείδροςος καὶ ζωογόνος πηγὴ τῶν εὐγενῶν, τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν ὠραίων. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἀνεκτιμήτου ἀξίας διὰ τὴν σημερινὴν ἡμῶν διανοητικὴν πειθαρχίαν... Εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ φωτός, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν δουλικῶν συνθηκῶν. Ἀφ' ἐτέρου ἐπιβάλλει τὴν πειθαρχίαν τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς καλαισθησίας... Ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία εἶναι φιλολογία τῆς ὑγιοῦς χαρᾶς. Πάντες πρέπει νὰ γίνωσιν οἰκεῖοι πρὸς αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, διότι μόνον διὰ τούτου θὰ αἰσθανθῶσι τὴν ὑπεριάτην πνευματικὴν δημιουργικὴν χαρὰν, ἣν αὐτοὶ ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἄνευ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὁ πολιτισμὸς ἡμῶν θὰ ἐστερεῖτο τοῦ ζωτικωτάτου τῶν στοιχείων του—στοιχείου ζωῆς, στοιχείου πειθαρχίας, ὑπεριάτης σημασίας διὰ τὴν φυλὴν καὶ διὰ τὴν γενεὰν παντὸς πεπολιτισμένου τόπου».

*
* *

Τοιοῦτον εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ ἀείζων καὶ ζωοπάροχον, τὸ γεννηθὲν καὶ μεγαλυνθὲν καὶ αἰωνίως θάλλον ἐν τῇ ἱερᾷ γῇ τῶν πατέρων ἡμῶν, τὸ ἀνιστὰν νεκροὺς καὶ προὔνον πεπονημένους, τὸ ἐμπνέον καὶ εὐαγγελιζόμενον σύμπαντα τὸν κόσμον, ἰδιαίτατα ὁμῶς τὸ ἡμέτερον Γένος, ἐν ἡμέραις καὶ νυξί, χαρᾶς καὶ δδύνης.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ διεισδύνον εἰς τὰ σκότη καὶ ἀλώβητον ἐπαναθροῦσκον εἰς τὸ φῶς, τὸ κλυδωνισθὲν ἀλλὰ μὴ καταποντισθὲν, τὸ προορισθὲν ὅπως θριαμβεύῃ αἰωνίως ἐν τῷ κόσμῳ. Εἶναι θεῖον, εἶναι ἀθάνατον, εἶναι αἰώνιον, διότι ἀθάνατος εἶναι καὶ ὁ Θεός, διότι αἰωνία εἶναι καὶ ἡ ζωὴ!

